

**ALUEELLINEN KOULUTUSHANKE
MAATALOUDEN MUUTOKSESSA**
Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen
-koulutushankkeen arviointi

Jukka Sihvonen

SPATIA

Alue- ja kuntatutkimuskeskus
Joensuun yliopisto

TIIVISTELMÄ

Jukka Sihvonen

Alueellinen koulutushanke maatalouden muutoksessa. Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -koulutushankkeen arviointi

Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia, Raportteja 2/2005

Joensuun yliopisto

Syyskuu 2005

ISBN 952-458-762-9 (PDF)

ISSN 1795-9594

Avainsanat: maidontuotanto, maatalousyrittäjyys, koulutushanke, yhteistoiminnallinen oppiminen, oppimisympäristö

Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän Aikuisopiston hallinnoiman Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -hankkeen tarkoituksena on lisätä ja kehittää Pohjois-Karjalan maidontuottajien tuotantotaloudellista osaamista. Tehokas raaka-ainetuotanto on edellytys maakunnan maitoteollisuuden säilymiselle. Tavoitteena on sukupolvenvaihdosten edistäminen ja viljelijöiden liikkeenjohdollisten valmiuksien parantaminen. Tässä arvioinnissa tarkastellaan sitä, miten hanke toimii koulutushankkeena. Arvioinnin ensimmäisessä vaiheessa keväällä 2004 haastateltiin seitsemää ohjausryhmään ja projektityöntekijöihin kuuluvaa henkilöä. Haastatteluilla kartoitettiin sitä, miten kukin taho ymmärtää projektin tavoitteen ja toiminnan. Arvioinnin toisessa vaiheessa syyskuun 2004 suoritettiin toinen haastattelukierros, jossa kymmenen maanviljelijää kertoi kokemuksiaan maatalouden muutoksesta sekä Tankit täyteen -hankkeen koulutuksesta.

Pohjois-Karjalassa vuosina 1999-2001 ProAgria Pohjois-Karjalan johdolla toteutettu 'Maidolla nousuun' -hanke koulutti ja konsultoi maidontuottajia navettojen nykyaikaistamisessa. Tankit täyteen -hanke on edellistä hanketta kokonaisvaltaisempi. Sen tehtävänä on osaltaan rakentaa tiukentuvissa kilpailuolosuhteissa alueellisia edellytyksiä sille, että maidontuotanto pysyy maakunnassa. Näin ollen hankkeen toiminnan keskeinen tavoite on tuotantojärjestelmän uusintaminen tila- ja aluetasolla. Käytännössä toimintaa on toteutettu kolmessa eri teemassa: 1) yrittäjän-/sukupolvenvaihdos, 2) navetan rakentaja/investoija sekä 3) business. Kolme teemaa muodostavat yhtenäisen prosessin, jonka tavoitteena on modernien maatilojen verkosto, jossa yrittäjät hallitsevat talous- ja liikkeenjohtamistaidot pärjätäkseen kilpailun olosuhteissa. Hanke on onnistunut verkostoimaan maataloussektorilla toimivien organisaatioiden edustajia, kuten toimialan neuvonantajia, rahoittajia, meijereiden edustajia ja kouluttajia. Hanke on myös onnistunut houkuttelemaan jatkavien tilojen viljelijöitä mukaan koulutustilaisuuksiin ja näin saattamaan heidät keskustelemaan yhteisestä tulevaisuudesta. Hankkeen kolmen teeman mukaisesti perustettiin kolme maakunnallista teemaryhmää. Tästä teemaryhmätyöstä on kehittynyt hankkeen toiminnallinen ydin. Haastatteluissa ilmeni, että teemaryhmätyötä voisi jatkaa tai soveltaa edelleen hankkeen päätyttyä.

Maatilojen sukupolvenvaihdosprosessit ovat erilaisia. Kaikilla vaihdos ei suju ongelmitta. Projektin avulla prosessia voidaan helpottaa, mutta se vaatii teknisen neuvonnan lisäksi myös sosiaalista näkökulmaa. Navetan rakentaja/investoija -teemassa laajentaville tiloille on tuotettu suunnittelu- ja neuvonta-apua. Viljelijöiden palautteen mukaan koulutus on tarjonnut kosolti hyödyllistä informaatiota, mutta jatkossa rakentamiskoulutus tulisi toteuttaa pienryhmätoimintana, jolloin rakentamisen eri vaiheisiin päästäisiin syventymään paremmin. Business -teema keskittyy taloustaitojen hallinnan koulutukseen. Tuotantoon lopettavien maatilojen määrä kasvaa lähitulevaisuudessa, mikä korostaa entisestään yrittämisen ja monitoimisuuden vaihtoehtoja.

Jatkossa maataloushankkeita pitää rakentaa myös taloutta laajemmasta näkökulmasta. Temaattisesti näkökulmaa tulee laajentaa mm. maatalouden ympäristövaikutuksiin ja maatalouteen laadukkaan ympäristön ylläpitäjänä. Maataloudella on myös moniulotteisia sosiaalisia vaikutuksia, jotka häviävät näkyvistä sektorikeskeisessä kehittämisessä. Hanke- ja projektitoiminnassa oppimista voidaan tukea oppimisympäristöä kehittämällä. Siihen Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen hanke on luonut lähtökohtia. Jatkossa on mahdollista rakentaa oppimisympäristöä, jonka lähtökohtana on julkishallinnon edustajien, maaseutuasiantuntijoiden, viljelijöiden ja muiden maaseutuyrittäjien keskustelun lisääminen ja osallisten tietoja ja taitoja hyödyntävän yhteistoiminnallisen opiskelumuotojen rakentaminen.

ESIPUHE

Syksyllä 2002 käynnistyi Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -hanke, jonka tavoitteena on ollut vahvistaa pohjoiskarjalaista maataloustuotantoa. Nähtiin, että suuri joukko maatilayrittäjiä on tulossa eläkeikään, lypsykarjatilat ovat lähinnä luonnonolosuhteista johtuen keskimääräistä pienempiä kuin muualla Suomessa, ja että muuttuva toimintaympäristö vaatii maatilayrittäjiltä yhä enemmän talous- ja yrittäjyysosaamista. Sekä hankkeen suunnittelussa että toteutuksessa ovat olleet mukana maatilayrittäjien monet asiakas- ja sidosryhmät, yhteistyökumppanit sekä itse maatilayrittäjät.

Hankkeen tavoitteeksi asetettiin, että sen aikana käynnistyy yhteensä 150 yrittäjänvaihdosprosessia, 150 maitotilan investointiprosessia, saadaan mukaan 150 yrittäjää liikkeenjohdolliseen koulutukseen ja yhteensä mukaan 350 maatilayrittäjää. Vuoden 2005 lopussa päättyvä hanke on ylittämässä sille asetetut tavoitteet yrittäjävaihdosprosesseihin (yli 220) ja hankkeeseen liittyvien yrittäjien lukumäärän (yli 460) suhteen.

Pohjois-Karjalan TE-keskuksen maaseutuosasto ja Euroopan maatalouden ohjaus- ja tukirahasto EMOTR kattavat pääosan hankkeen kustannuksista. Oma osuus on myös Pohjois-Karjalan kunnilla ja yksityisellä rahoitusosuudella.

Hankkeen ulkoisen arvioinnin teki kilpailutuksen kautta Joensuun yliopiston Alue- ja kuntatutkimuskeskus Spatia, jossa siitä on vastannut tutkija Jukka Sihvonen. Arviointi on ollut kolmivaiheinen, ja se on tuottanut hanketoimijoille jo hankkeen toteutusaikana hyödynnettävää tietoa. Tutkijan ulkopuolinen, mutta maaseutua omalla tavallaan kokonaisuutena katsova näkökulma on tuonut oman ulottuvuuden kokonaisuuteen, jota muuten työstää melko perinteisestä näkökulmasta hanketyötä tekevät henkilöt. Arvioinnin lopuksi tarkastellaan, miten oppimista tapahtuu hankkeessa, ja miten sitä voisi kehittää edelleen. Raportti sisältää käytännön ehdotuksia, jotka ovat kokeilemisen ja kehittämisen arvoisia, esimerkiksi suunnitellussa projektin jatko-osassa.

Lausun parhaimmat kiitokset arvioinnin suorittajalle Jukka Sihvoselle.

Joensuussa 26.8. 2005

Pirjo Korhonen
Projektipäällikkö
Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -hanke
Pohjois-Karjalan Aikuisopisto

Sisällys

1. JOHDANTO	6
2. MAATALOUDEN MUUTOS	8
2.1 Perheviljelmän rinnalle yritystoiminnan malleja	8
2.2. Maataloustutkimuksen ja arvioinnin yhteyksiä	10
2.3 Arviointimenetelmästä	12
3. HANKE-ESITTELY	13
3.1 Tankit täyteen -hankkeen alueellinen tausta ja tavoitteet	13
4. HANKETOIMIJOIDEN JA MAANVILJELIJÖIDEN NÄKEMYKSET	19
4.1 Hanketoimijoiden näkemykset	19
4.1.1 Maataloustyön muutos	19
4.2 Viljelijöiden näkemykset	21
4.2.1 Hankekoulutus	21
4.2.2 Maatilatyön muutos	22
4.2.3 Organisaatioiden toiminnasta	25
4.3 Haastatteluista tulkittuja toimenpide-ehdotuksia	25
5. TANKIT TÄYTEEN -HANKE KOULUTUSHANKKEENA	27
5.1 Tankit täyteen koulutus	27
5.2 Maatalouden asiantuntijuus	28
5.3 Yhteistoiminnallinen oppiminen	30
5.4 Oppimisperustasta oppimisympäristöön	31
6. ARVIOINNIN LOPPUPÄÄTELMÄ	37
Viitteet	38

1. JOHDANTO

Euroopan unionissa maatalouden kehittämishankkeilla pyritään turvaamaan keskeisimpien tuotantoalojen toimintaedellytyksiä alati tiukentuvassa globaalissa kilpailutilanteessa. Maataloushankkeiden taustalla vaikuttavat maatalouden kehittämisstrategioiden sisältämät käsitykset maatalouden asemasta, tulevaisuudesta ja toimintamalleista. Hankkeilla viljelijät sopeutetaan EU:n määrittelemän maatalouspolitiikan toimintamalleihin. Pääasiallinen suuntaus on tilakohtainen erikoistuminen ja laajentaminen. Niiden viljelijöiden, jotka eivät laajenna, odotetaan rakentavan tulevaisuutensa monialaistamisen, tuotannon lopettamisen, muun yrittämistoiminnan tai palkkatyön vaihtoehtoihin. Maaseutualueilla on maatalouden muutoksesta hahmottumassa kaksijakoinen alueellinen kuva: erikoistuvien suurtilojen sijainnillinen hajautuminen sekä uusia elinkeinomahdollisuuksia etsivien maatalousyrittäjien joukko. Tämä kehityskuva on myös Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -hankkeen lähtökohta.

Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän Aikuisopiston hallinnoiman Tankit täyteen – taidolla tulevaisuuteen -hankkeen tavoitteena on Pohjois-Karjalan maatalous- ja maidontuotannon tehostaminen ja raaka-ainetuotannon säilyttäminen vähintään nykyisellä tasolla. Maakunnan elintarviketeollisuus pitää tuotannon tasoa oman kehittymisensä edellytyksenä. Hankkeen kohderyhmänä ovat omistajanvaihdokseen valmistautuvat maatilat, toimintojaan kehittävät maitotilat ja niiden alihankkijat. Hanke jakautuu seuraaviin osatavoitteisiin:

- sukupolvenvaihdosten edistäminen (turvataan maakuntaan riittävä määrä maatilayrittäjiä)
- maitotilojen ja niiden alihankkijoiden puitteiden modernisointi
- toimintaympäristön kehittäminen sellaiseksi, joka tukee maitotilojen ja niiden alihankkijoiden toimintaa kaikissa yrityksenpidon vaiheissa.

Maataloushankkeita ei määritä vain maatalouspolitiikka, vaan myös uusi alueiden kehittämispolitiikka. Hyvinvointivaltion mukainen resurssien tasainen jakaminen on väistynyt. On siirrytty alueellisista tulonsiirroista alueellisesti kohdennettuihin resursseihin, joiden käyttö perustuu alueiden omiin vahvuuksiin. Tämä kaikki on merkinnyt rajua muutosta ja uusien käytäntöjen opettelua. Toimintamallit määräytyvät EU:n alueiden kehittämisohjelmista, joilla pyritään uudistamaan alueellisia tuotantorakenteita ja kohentamaan alueiden taloudellista kilpailukykyä. Instituutioiden tasolla se on merkinnyt viranomaisten, elinkeinoelämän ja oppilaitosten vuorovaikutuksen lisääntymistä. Alueiden omaehtoisen kehittämisen lähtökohtina ovatkin koulutus- ja neuvontatoiminta.

Ongelmana on kuitenkin se, että viranomaiset toimivat edelleen omien sektoreiden sisällä kamppaillen alueille jaettavien EU:n ja kansallisten ohjelmaresurssien jakautumisesta. EU:ssa jokainen alue pyrkii siis luomaan sellaisia edellytyksiä, joiden avulla aluetaloudet sopeutuvat toimintaympäristön (kansainvälisiin) muutoksiin. Maatalouden kehittämiseksi alueilla luodaan omiin vahvuuksiin perustuvia hankkeita. Pohjois-Karjalassa tätä toteuttaa mm. Tankit täyteen -hanke. Hankkeen aluetaloudellinen vaikutin on se, että alueellisen maidontuotannon säilyttämisellä turvataan toimintakykyinen *elintarviketeollisuus maakunnassa*.

EU:n ohjelmalliseen kehittämispolitiikkaan on kytketty mukaan arviointitoiminta ja -tutkimus^I. Näin myös arviointi on tullut osaksi suomalaista aluekehittämisen ja sektorihallintokäytäntöä. Arvioinneilla pyritään saamaan selville mitä laadullisia tai määrällisiä tuloksia kehittämistoimilla on hankkeissa ja ohjelmissa saatu aikaan ja mitä on opittu. Suomessa arvioiva aluetutkimus nojaa aluepolitiikan sekä *alue- ja yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen* pitkään perinteeseen^{II}

Käsillä olevaa arviointia määrittää siis sekä EU:n alueiden kehittämispolitiikka että maatalouspolitiikka, mutta sillä erotuksella, että arvioinnissa voidaan kriittisesti tarkastella myös EU:n kehittämispolitiikkojen

asettamia tavoitteita. Olennaista on oppia tietämään ja tuntemaan minkä asioiden varaan hankkeet tukeutuvat ja miten tavoitteita tulee asettaa sekä näkemään se, millä tavoin omaehtoista kehittämistä voidaan alueellisesti tukea.

Tankit täyteen -hankkeen arviointi tarkastelee sitä, miten hankekoulutus on painottunut. Arvioinnissa tarkastellaan osallisten kokemusten avulla koulutuksen ja neuvonnan varaan rakennettua toimintamallia. Vaikka arviointi on tehty toteavana ulkopuolisena arviointina, siihen sisältyy myös kehittävän arvioinnin lähtökohta.

Arvioinnissa keskeisellä sijalla ovat seuraavat asiat:

1. Arvioinnin tavoitteena on tuoda esiin hanketoimijoiden näkemyksiä maatalouden maakunnallisesta kehittämisestä.
2. Arviointi tarkastelee hankekoulutusta viljelijöiden kokemana sekä maataloustyön uudistamisprosessin osana.
3. Arvioidaan sitä, miten vuorovaikutus toimii organisaatioiden välillä sekä viljelijöiden ja organisaatioiden välillä.
4. Kehittävässä arvioinnissa tarkastellaan työssäoppimisen merkitystä ja osallistuvan hankesuunnittelun mahdollisuuksia tehdä oppimiseen liittyviä kokeiluja maatalouden eri tuotantosuunnissa ja -tavoissa.

Aluksi tarkastellaan maatalouden ja maatalousneuvonnan kehittymistä sijoittamalla hanke tiettyyn kulttuuriseen näkökulmaan, joka luokittelee maataloutta maataloustuottajan ja viljelijän työn eroa kuvaavilla tekijöillä. Tuottajatoiminta erikoistuu edelleen saaden enemmän yrittäjäyyspiirteitä. Lisäksi kehitys viittaa siihen, että monialaisten maatilayritysten määrä kasvaa. Tämän pohjalta tarkastellaan hankkeen tavoitteita ja tuodaan esiin sekä hanketoimijoiden että hankkeessa mukana olevien viljelijöiden kokemuksia. Arvioinnissa kokemukset yhdistetään koulutusnäkökulmaan ja pohjustetaan koulutushankkeeseen soveltuvaa oppimismallia.

2. MAATALOUDEN MUUTOS

2.1 Perheviljelmän rinnalle yritystoiminnan malleja

Suomalaisen maatalouden muutos on ollut pitkä ja monivaiheinen erilaisia murrosvaiheita sisältävä prosessi. Maatalouden kehitys on ollut ja on edelleen viljelyn ja maatalousneuvonnan yhteinen prosessi. Suomalainen maatalousneuvonta on historiallisesti katsoen kohdistunut pääosin kasvi- ja viljavuus- tai kotieläinneuvontaan. Nurmiviljelyn, karjatalouden ja maidontuotannon voimistuminen alkoi 1880-luvulta, jolloin voin vientimarkkinat kasvoivat ja separaattorimeijerit aloittivat maidonkäsittelyssä uuden aikakauden. Siitä alkaen suurin osa maatalousneuvonnasta alkoi keskittyä lypsykarjatalouteen, mikä vahvisti tuotantosuunnan leviämistä viljelijöiden keskuudessa.¹

Viljelijöiden arvoissa on perinteisesti taloudellisen kasvun sijaan korostunut talonpoikaisen ajattelun tunnesäännöt ja moraalit sekä perhe ja perinteet². Pienviljelyä on kuvattu elämäntapana ja toimintana, jonka ideologisenä ytimenä oli tuotannon kannattavuus³. 1960-luvun loppuun saakka tätä ajattelua oli siivittänyt hinta- ja tukikysymyksiä korostanut maatalouspolitiikka, joka sitoutui vahvasti sosiaali- ja aluepolitiikkaan.⁴ Käsitelmä, joka perustui kuvaan maatilasta taloudelliseen voittoon pyrkivänä yrityksenä ja isännästä yritysjohtajana alkoi voimistua vasta 1970-luvulla. Neuvontatyön lähtökohdaksi tuli tilojen tarkka taloussuunnittelu ja taloudellinen kokonaistulos⁵. Tilojen taloudellinen kokonaistulos asetettiin kaiken neuvontatyön lähtökohdaksi ja 1990-luvulla maaseudulla harjoitettavat elinkeinot alettiin nähdä maatalouden kannattavuutta tukeviksi, jolloin myös maatalouskeskusten nimet muutettiin maaseutukeskuksiksi⁶. Nykyistä muutosprosessia hallitsee maatalouspolitiikka, joka sopeuttaa viljelijöitä Euroopan unionin tehokkuutta korostavaan tukijärjestelmään. EU:n aluepolitiikka on jo muovannut kansallisen aluepolitiikan uudeksi, myös käsitykset kansallisen sosiaalipolitiikan sisällöstä ja tehtävistä ovat muuttumassa.

Tilakohtainen tuotannon jatkuvuus on sidoksissa siihen, kuinka hyvin viljelijä kykenee sopeutumaan uuden maatalouspolitiikan tuomiin muutoksiin. Maanviljelyssä yrityksen kasvua rajoittaa fyysisesti viljelyalan määrä, peltojen sijainti ja eläinten lukumäärä. Nämä tekijät ovat suhteessa työhön kuluvaan ajan määrään. Perheviljelylle tämä merkitsee sitä, että toimintoja on ryhdyttävä kehittämään yritystoiminnan malleihin perustuvilla tavoilla. Näin ollen tapahtuu kehitys, jossa perinteinen elämäntapaa korostava viljelyideologia alkaa muuttua. Tilakohtaisesti jatkuvuuskehitystä ilmentää siirtymä perheviljelyn tuottajavaiheesta kohti modernia maatilayrittäjyyttä ja -yritystä.

Taulukossa 1 on Haapasen, Heikuran ja Leinin⁷ kuvaus maatilatalouden vaiheista. Kuvaus hahmottaa 'tuottajan' ja 'yrityksen' eri kehitysvaiheita. 'Tuottajan' ja 'yrityksen' käsitteet kuuluvat myös Tankin tyyteen –hankkeen koulutussisältöön. Pohjois-Karjalassa maatilatalouden toimintaympäristön muutoksesta on havaittavissa 'tuottaja- ja yritysvaiheiden' erityispiirteitä.

¹ Niemelä, 1996

² Rantamäki-Lahtinen, 2004; Katila, 2000

³ Niemelä, 1996

⁴ Niemelä, 2004

⁵ Niemelä, 1996

⁶ Niemelä, 2004

⁷ Haapanen, Heikura, Leino, 2004

Taulukko 1. Maatilan kehitysvaiheiden erityispiirteitä⁸

	Talonpoika	Tuottaja	Yritys
Markkinat/ kuluttaja	<ul style="list-style-type: none"> •Kehittyvä vaihdanta •Maataloustuotteiden markkinat syntyvät •Pula maatalouden tuotteista 	<ul style="list-style-type: none"> •Vaurastuva kuluttaja •Puutteen loppu •Valinnanvaran kasvu 	<ul style="list-style-type: none"> •Sirpaloitunut kuluttajakunta •Huomio myös tuotantotapaan •Kansainvälinen kilpailu
Teknologia	<ul style="list-style-type: none"> •Hevosien ja ihmisen lihasvoimaan perustuva työ 	<ul style="list-style-type: none"> •Moottorit maa- ja metsätöihin •Kolmen pisteen nostolaite •Neliveto 	<ul style="list-style-type: none"> •Tietotekniikan tulo tiedonvaihtoon ja työkoneisiin •Biotekniikan sovellutukset
Julkisen vallan rooli	<ul style="list-style-type: none"> •Tuotantomäärien lisääminen tukemalla pellon raivausta ja kehittämällä tuotostasoja 	<ul style="list-style-type: none"> •Tuotteiden hintojen takaaminen •Tuotannon rajoittaminen •Maatalouden yleispoliittinen rooli 	<ul style="list-style-type: none"> •Euroopan unionin päätökset •Byrokratia
Rahoitus ja pääoma	<ul style="list-style-type: none"> •Vuokratiljely •Kevyet investoinnit •Oma pääoma 	<ul style="list-style-type: none"> •Inflaation syövä pankkilaina •Koneinvestoinnit •Omistaminen 	<ul style="list-style-type: none"> •Uudet yhtiömuodot •Liisaus •Riskirahoitus •Ostetut palvelut
Osaaminen	<ul style="list-style-type: none"> •Monipuolinen kädentaito •Tuotantotekniikan osaaminen 	<ul style="list-style-type: none"> •Keskittynyt oman tuotannonalan asiantuntemus •Verosuunnittelu 	<ul style="list-style-type: none"> •Tuotannon asiantuntemus •Liikkeenjohto •Osaaminen tilan verkostoitumisessa
Tilarakenne	<ul style="list-style-type: none"> •Joitakin suuria tiloja ja kartanoita •Paljon pientiloja 	<ul style="list-style-type: none"> •Maanhankintalain jälkeinen tasainen tilakoko •Hidas rakenteen muuttuminen 	<ul style="list-style-type: none"> •Tilaverkostot ja -yhtiöt •Erialaistuva liiketoiminta mahdollistaa monenlaiset rakenteet •Perustuotannon yksikkökoon nopea kasvu

Tankit täyteen -hankkeessa toimenpiteet kohdistetaan tilarakenteeseen ja teknologiaan. Hanke toimii kehitysvaiheessa, jossa tuottajuuteen liitetyt vakaammat hinnat tai tasainen tilakoko muuttuvat. Yritysvaihe, jota taulukossa selitetään mm. tietotekniikan yleistymisellä työkoneissa, ostopalvelujen kasvamisella, tilakoon kasvulla ja biotekniikan kehittämisellä, on omaksuttu hankkeen ajattelumalliksi. Määrävävä tekijänä on Euroopan unionin yhteinen maatalouspolitiikka 2000 - 2006, joka korostaa:

1. Maatalouden kilpailukykyä parantamista
2. Maatalouden infrastruktuurin uudenaikaistamista ja uusien teknologioiden käyttöönottoa
3. Maatilojen laajentamista
4. Maatalouden ympäristötoimenpiteitä

Maataloustoiminnan ehtoja määrittävät ylikansallinen politiikka ja globaali talouskilpailu. Suomessa on useilla maatiloilla edessään sukupolvenvaihdos tai maataloustuotannosta luopuminen. Maakunnissa

⁸ Haapanen, Heikura, Leino, 2004

pyritään vahvistamaan keskeistä maataloustuotantoa, mikä merkitsee kehittämispanosten sijoittamista maatalojen erikoistumiseen. Maidontuotantoon erikoistumista jatkavat ne tilat, jotka vallitsevissa talous- ja kilpailuolosuhteissa uskaltavat lähteä investoimaan ja laajentamaan tilarakennetta. Maaseudulla muutos näkyy konkreettisesti maatalojen fyysisessä olemuksessa. Viljelijöiden on kilpailussa pärjätäkseen investoitava tuotantorakennusten laajentamisiin ja tekniikkaan. Maatalouden muutosprosessi kietoutuukin erilaisiksi sukupolvenvaihdoksen tarinoiksi. Sukupolvenvaihdos sitoo jatkajan varoja tilan ostamiseen, siksi investoinneille jää vähän varoja⁹. Tämän vuoksi hankkeiden sisältämällä investointiavustuksilla pyritään nopeuttamaan maatalouden uudistumista. Sukupolvenvaihdoksessa näkyy se, että aloittavat nuoret viljelijät korostavat perinteistä viljelytoimintaa ensisijaisena, mutta harkitsevat myös uusia tuotannonaloja.

Maataloudessa on kysymys myös sen monivaikutteisuudesta. Agenda 2000 -ohjelmassa Eurooppalaisen maatalouden mallin ytimeksi määriteltiin perheviljelmä, joka ruuan tuottamisen ohessa tuottaa monia muita hyödykkeitä. Maatalouden alueellinen kehitys sisältää vaihtoehtoja. Euroopassa halutaan edelleen pitää yllä myös perheviljelmään perustuvaa monitoimista maataloutta. Yksittäisen maatilan kohdalla monitoimisuus merkitsee sitä, että suuri osa tuloista pitää hankkia maatilatalouden ulkopuolelta. Monet viljelijät näkevät itsensä edelleen ensi sijassa elintarvikkeiden raaka-aineiden – maidon, viljan tai lihan – tuottajina ja haluavat myös korvauksen tuotteesta eivätkä esimerkiksi ympäristönhoidosta. On kuitenkin selvää, että monivaikutteisuuksien esiin nostaminen on tarkoittanut sitä, että maatalouden merkitys on laajentunut ruoan tuottajasta ja viljelijän toimeentulon lähteestä maaseutumaiseman ylläpitäjäksi ja yhteiskunnallisten hyötyjen tuottajaksi.¹⁰

Tähän jakautuneeseen tilanteeseen asettuvat myös lukuisat maatalouden kehittämishankkeet, joiden avulla pyritään tukemaan eurooppalaisen maatalouspolitiikan paineiden keskellä eläviä viljelijöitä. Näin ollen maatalouden rooli monipuolistuu maaseudun kehittämisen yhteydessä. Mustakangas jäsentää maatalouden alue- ja paikallistason kehittävää roolia kahden erilaisen strategian avulla. Perusmaatalouden kehittämisstrategian lähtökohtana on erikoistuminen olemassa oleviin tuotantovahvuuksiin, jolloin vahvistetaan esimerkiksi alueellista maidontuotantoa tai peltokasvituotantoa. Samalla maataloutta kehitetään osana elintarviketeollisuutta ja sen kehittämisvaatimuksia. Sen sijaan maaseudun kehitystä painottava maatalousstrategia korostaa tuotannon sisällöllistä kehittämistä, tuotteiden erilaistamista ja monitoimisuutta. Maaseudun maatalousstrategiassa maa- ja metsätalouden rinnalle pyritään luomaan uusia elinkeinoja ja vahvistamaan paikallista ja omaehtoista jalostustoimintaa. Näin voisi syntyä uusia maataloustuotteita ja yrityksiä. Maaseudun kehitystä painottavan maatalousstrategian ideana on, että uudistamalla maatalouden tuotantotapoja ja toimintoja vahvistetaan sen kokonaisvaltaisempaa roolia.¹¹

2.2. Maataloustutkimuksen ja arvioinnin yhteyksiä

Alue- ja maaseutupolitiikan maaseutukuvassa hahmottuu perustuotanto ja uusi maaseutuyrittäjäyys. Tulevaisuuden toiveet on asetettu kaupungin ja maaseudun vuorovaikutuksen varaan, joka maaseutualueille tarkoittaa asumisen, matkailun ja virkistyksen tarkastelua uudessa valossa. Maataloudelle vuorovaikutuksen odotetaan tuovan peruselintarvikkeiden ja erikoistuotteiden tuotantoa, kysyntää ja myyntiä. (Ks. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004)

Maataloustutkimuksessa maatilat on kategorisoitu perustuotantotiloihin, monialaisiin tai monitoimisiin yksikköihin. Meneillään olevan murroksen näkyvinä piirteinä nousee esiin maatalojen nopeutuva väheneminen. Maataloustutkimuksessa onkin kysytty, miten maatalous pysyy edelleen maaseudun elin-

⁹ Laurila, 1996

¹⁰ Vihinen, 2004

¹¹ Mustakangas, 2002

voimaisuutta lisäävänä tekijänä? Huoli perusmaatalouden kehittymisestä linkittyy suoraan myös suomalaisen elintarviketuotannon tulevaisuuteen¹². Maatilaa ja -taloutta on tutkittu eri tieteenalojen keinoin. Karkeasti voidaan sanoa, että ekonomisessa tutkimuksessa kohteena on maatala taloudellisena yksikkönä esimerkiksi liikeyrityksenä ja sosiologisen tutkimuksen kohde on esimerkiksi perhe ja sen roolijaot.

Sosiologiassa ja maantieteessä maatilaa on tutkittu perheviljelmän, elämäntavan ja viljelijän luontosuhteen näkökulmista. Esimerkiksi Pirjo Siiskonen on tutkinut modernisoituvaa maatilaa perheen ja sen työnjakoon liittyvien roolien näkökulmasta¹³. Maatalousmaantieteellisessä tutkimuksessaan Mikko Kumpulainen¹⁴ tuo esiin maanviljelijän luontosuhteen perimmäisyyttä. Maanviljelyyn liittyy voimakas elämäntavallinen eetos, jossa työtä on perinteisesti tehty perheen kanssa ja luonnon ehdoilla. Modernisoituvaa maataloutta on ajan oloon muuttanut tätä asetelmaa siten, että tuotanto automatisoituessaan tehostuu ja työnjakoon tulee enemmän ulkoisia tekijöitä.

Ekonomisessa tutkimuksessa maatiloja tarkastellaan mm. taloushallinnon, yritystalouden ja liikkeenjohtamisen tai maataloustukirahoitusten näkökulmista. Maatalouden rakennemuutoksessa hahmottuu perheviljelmään perustuvan tuotannon muuttuminen alati enemmän kohti yritystalouteen perustuvan maaseutu- ja maatalousyrittäjyyden toimintamallia¹⁵. Tuottajan ja yrittäjän välistä eroa on tulkittu myös yrittäjyysasenteiden kautta. Esimerkiksi Rantamäki-Lahtinen on tutkinut monialaisia maatiloja liikkeenjohton ja yrityksen päätöksenteon näkökulmista. Hän profiloii monialaiset maatilayrittäjät maaseutuyrittäjiksi enemmän kuin perusmaatilataloutta harjoittavat viljelijät, jotka profiloituvat pääasiassa tuottajina.¹⁶

Soveltava maaseutututkimus on kohdistunut mm. kehittämishankkeiden tai maataloussivuelinkeinojen tutkimuksen ja kehittämiseen¹⁷. Soveltavan tutkimuksen linjaan liittyvät myös arvioinnit ja arviointitutkimukset, jotka kohdistuvat sekä maataloutta muuttaviin ja maaseutua kehittäviin alueellisiin projekteihin ja ohjelmiin. Seppänen-Järvelän¹⁸ mukaan *arvioinnista* on tullut jo olennainen osa kehittämisprojekteja, ”jopa eräänlainen pakko”.

Tankit täyteen -hankkeen arvioinnin lähtökohtana on prosessiarviointi ja arviointitutkimus. *Prosessiarviointi* toimii palautteena ja pyrkii etsimään toiminnan ja tulosten keskinäisiä vaikutusketjuja, tuo esiin ongelmakohtia ja hahmottaa sitä, minkälaisia innovaatioita on tehty. Tämä perustuu pitkälti oppimiskemusten peilaamiseen (emt). Prosessiarviointi on etupäässä formatiivista sillä se perustuu toteutukseen eli miten hanketta on tehty ja millä tavoin toimintaa voitaisiin parantaa. Useimmiten arvioija on tulkitsijan roolissa^{III}, mutta ei täysin ulkopuolisena, vaan jo se, että toimii hankkeen yhteydessä tekee hänestä osallisen kehittämisessä^{IV}. Näkökulma kohdistuu kehittämisprosessiin, toimijoiden ajatusten, näkemysten ja kannanottojen analysointiin.

Arviointitutkimuksen tehtävänä on arviointia systemaattisempi tiedontuottaminen jossa pyritään myös yleistämään havaintoja. Tutkimuksen tehtävänä ei arvioinnissa ole kehittää, valvoa tai ohjata projekti-toimijoita, vaan tulkita ja antaa palautetietoa toimijoille heidän omista käytännöistään¹⁹. Raja on usein kuitenkin veteen pürretty viiva. Arvioitsija ratkaisee minkälaisen roolin hän tutkijana hankkeessa ottaa. Arviointitutkimuksessa hankkeita voidaan käsitellä ulkopuolelta esimerkiksi tapaustutkimuksen näkökulmasta tai arviointitutkija voi toimia toimintatutkijana pyrkien tutkimuksensa avulla yhdessä osallisten

¹² Rikkonen, 2003

¹³ Siiskonen, 1990

¹⁴ Kumpulainen, 1999

¹⁵ Harju & Pirilä, 2004

¹⁶ Rantamäki-Lahtinen, 2004

¹⁷ Rissanen et al., 2001

¹⁸ Seppänen-Järvelä, 2003

¹⁹ Sulkunen, 2001

kanssa vaikkapa parantamaan työympäristöä. Olennaista on, että tutkimus selvittää asiaan liittyviä piileviä tekijöitä ja pystyy myös kriittisesti tarkastelemaan kohdettaan.

2.3 Arviointimenetelmästä

Arvioinnin ensimmäisessä vaiheessa tutustuttiin hankkeen kokouspöytäkirjoihin ja hanketta koskevaan sanomalehtiaineistoon. Sanomalehtikirjoitukset ovat käsitelleet lähinnä hankkeen koulutusjaksoja. Sanomalehdet toimivat myös laajemman yleisön tiedotuskanavana ja tarjoavat yhden näkökulman toimintaympäristön muutokseen. Hanketoimintaa ja koulutusta koskeva arviointitieto kerättiin haastatteluilla. Ensimmäisen vaiheen haastattelut koskivat hankkeen ohjausryhmään kuuluvia henkilöitä sekä projektityöntekijöitä. Arvioinnin toisessa vaiheessa haastateltiin hankkeeseen osallistuneita viljelijöitä. Kaikkiaan haastatteluihin osallistui seitsemäntoista henkilöä: seitsemän hanketoimijaa ja kymmenen maanviljelijää. Haastatteluilla kerättiin toimijoiden kokemuksia ja näkemyksiä hankkeesta sekä tarkasteltiin sitä, miten osalliset ymmärtävät maatalouden muutoksen ja hankkeen yhteyden. Kokonaisaineiston kautta tarkasteltiin sitä, mihin hankkeen tavoite profiloituu. Tankit täyteen -arvioinnin kontekstina ovat maatalouspoliittiset ajattelutavat ja käsitykset. Arvioinnilla voidaan huomioida mm. sitä, millä tavoin maatalouden muutosta pyritään hallitsemaan ja ohjaamaan ja miten uutta ajattelua viedään eteenpäin käytännössä paikallistasolla.

Haastatteluaineiston kautta esiin nousseiden kysymysten ja kirjallisuuden avulla pyritään ymmärtämään hankkeen roolia maataloustyön kehittämisessä. Arvioinnilla pyritään selvittämään:

- Miten viljelijät hyödyntävät hanketta oman strategian osana?
- Mitä ja miten viljelijät oppivat hankkeesta?
- Miten hanke mahdollistaa uuden toimintamallin kehittämisen?

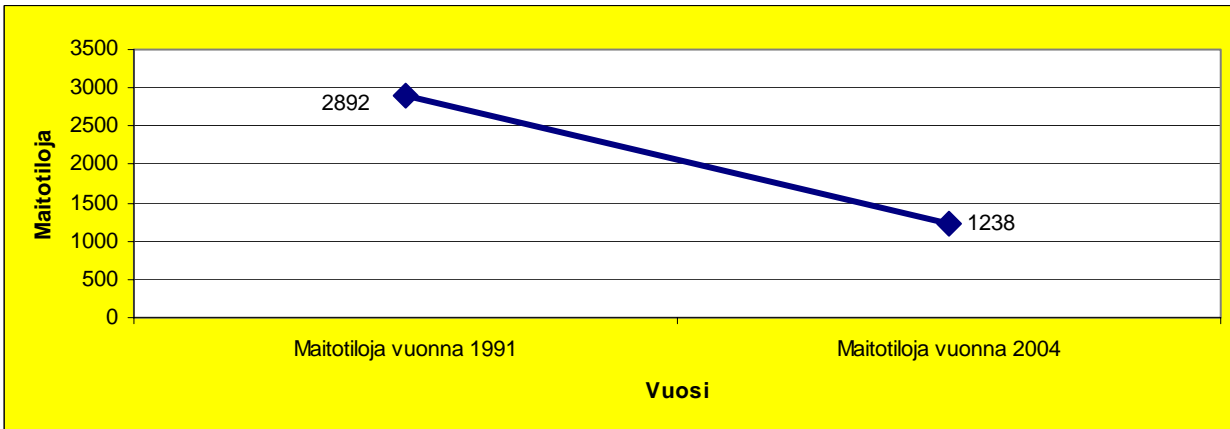
Muodollisen ja tietoisien arvioinnin tavoitteena on tavallisesti tiedon ja ymmärryksen lisääminen kohteena olevasta toiminnasta. Arviointi sisältää projektitoimintaa kehittävän lähtökohdan, mutta pyrkii pitämään kriittisen etäisyyden annettuihin maatalouspoliittisiin tavoitteisiin. Arvioinnissa tarkastellaan Tankit täyteen -hanketta yhtenä vaiheena maatalouden alueellisessa kehittämisprosessissa. Maatilatyötä, neuvontatyötä ja koulutustyötä yhdistää maataloustyön luonteen muuttuminen. Hankkeessa maatalousneuvojen ja -kouluttajien yhteistyöllä rakennetaan maatalous- ja maaseutuyrittäjyyden koulutussisältöjä.

Tankit täyteen -hankkeen lähtökohtana on aikuiskoulutus, jolloin olennaiseksi tekijäksi nousee oppiminen. Koulutus ja oppiminen ovat koko hanketoiminnan keskeisin ja edelleen kehittyvä tema. Kehittävän arvioinnin näkökulmasta tarkastellaan sitä, mitä hankkeesta opitaan eli missä asioissa ja miten hanke tukee uuden oppimista ja rakentaa sitä vahvistavaa toimintamallia. Arviointi rajautuu siis tarkastelemaan hanketta koulutushankkeena. Tavoitteena on ymmärtää hankkeen roolia kouluttajana maataloustyön kehittämisessä.

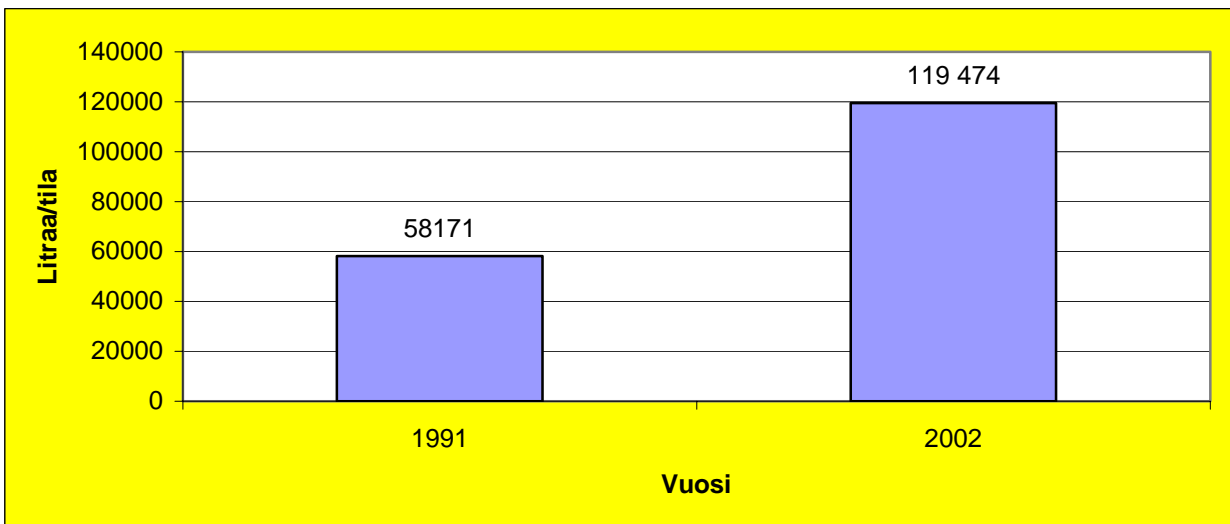
3. HANKE-ESITTELY

3.1 Tankit täyteen -hankkeen alueellinen tausta ja tavoitteet

Pohjois-Karjalan maatalouden merkittävin tuotantosuunta on lypsykarjatalous. Tehostunut tuotanto on vähentänyt maitotilojen määrää. Tilojen vähentymisen vauhti näkyy kuviossa 1. Maitotilojen lukumäärä on puolittunut kymmenessä vuodessa. Kuvio 2 kuvaa maitotilojen koon kasvua: keskimääräinen tilakohtainen tuotantomäärä on yli kaksinkertaistunut kymmenessä vuodessa.

Kuvio 1. Pohjois-Karjalan maitotilojen lukumäärät 1991–2004
(Lähde: Maa- ja metsätalousministeriö, 2004)

Kuvio 2. Pohjois-Karjalan maidontuotanto litraa/tila vuosina 1991–2002
(Lähde: Pohjois-Karjalan TE-keskus, 2003)

Taulukossa 2 näkyy maatilojen määrä eri tuotantosuunnissa vuonna 2005. Maidontuotanto on edelleen merkittävin ja seuraavina tulevat viljanviljely ja nautakarjan tuotanto. Hevostilojen lukumäärä on huomionarvoinen seikka tarkasteltaessa kotieläintalouteen liittyvän yrittäjyyden kehittymistä maakunnassa.

Taulukko 2. Pohjois-Karjalan maatilojen lukumäärä tuotantosuunnan mukaan seutukunnittain^{20V}

JOENSUUN SEUTU	Lypsykarja	Nautakarja	Sika-talous	Siipi-karja	Lammas-talous	Hevos-talous	Viljan-vilj.	Erikois-kasvit.	Puutarha kasvien -	Muu kasvint.	Muu tuot.	Kunta yhteensä
LIPERI	140	37	5	3	3	8	134	7	14	44		394
POLVIJÄRVI	125	37	4			10	67		8	30		284
OUTOKUMPU	44	18				6	37		4	15		128
ILOMANTSI	49	9			6	7	9	5	29	16		136
PYHÄSELKÄ	50	12				7	32		4	21	4	134
KONTIOLAHTI	32	18	3			6	31		7	17	3	119
ENO	33	9				7			8	22		85
KIIHTELYSVAARA	22	10				3	6			21		67
TUUPOVAARA	32	6				3	7			14		64
JOENSUU	4					3	6					17
JOENSUU yhteensä												148
SEUTUKUNTA yhteensä	531	156	12	3	9	60	329	12	74	200	7	1428
PIELISEN-KARJALA												
LIEKSA	102	28	5			14	29	3	5	48		238
JUUKA	93	22	5			11	34		3	33		204
NURMES	92	21	9		3	9	23		5	36		200
VALTIMO	75	19				7	7			34		148
SEUTUKUNTA yhteensä	362	90	19		3	41	93	3	13	151		790
KESKI-KARJALA												
KITEE	151	28	3		3	8	73	3	10	43		326
RÄÄKKYLÄ	70	17					26		18	17		157
KESÄLAHTI	30	14	5				19	4	17	10		99
TOHMAJÄRVI	81	14	7		3		30	3		21		165
VÄRTSILÄ	13	5					11			4		36
TOHMAJÄRVI yhteensä												201
SEUTUKUNTA yhteensä	345	78	15		6	8	159	10	45	95		783
POHJOIS-KARJALA	1238	325	52	16	36	110	582	36	140	447	19	3001

Pohjois-Karjalan koulutuskuntayhtymän Aikuisopiston vetämällä Tankit täyteen -hankkeella kehitetään maidontuotantoa maakunnassa. Maidontuotannon tasainen jatkuvuus edellyttäisi 40–50 yrittäjän- tai sukupolvenvaihdosta ja 40–50 merkittävää navettainvestointia vuosittain. Uusissa navetoissa tulisi olla vähintään 40–60 lehmäpaikkaa. Maakunnan maatalousorganisaatioiden (neuvonta, koulutus, rahoitus, etujärjestöt) tavoitteissa on saada aikaan kilpailukykyisiä erikoistuvia maatiloja. Tankit täyteen -hankkeella organisaatiotaso pyrkii saamaan viljelijät nyt investoimaan tuotantorakenteisiin, sillä olettamuksena on, että seuraavalla hankekaudella investointirahoitusvarat alenevat.

²⁰ Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus Matilda, 2004

Yleensä lypsykarjatilain investoinneilla kasvatetaan tilan lehmien määrää, jonka seurauksena rakennetaan uusi suuri navetta tai tehdään mittava laajennus tai peruskorjaus, ja lisätään peltoalaa. Laajentamisinvestoinnit merkitsevät siis koko tilarakenteen uusimista. Suuren koon hallinta kasvattaa työmäärää, jolloin tilakoon kasvun myötä tekniikkaa otetaan entistä enemmän käyttöön. Toisaalta tarpeet ja paineet erilaisten yhteistyömuotojen käyttöönottoon lisääntyvät. Yksikkökoon kasvaessa yrittäjän liikkeenjohtamistaitojen merkitys kasvaa. Hankkeen tärkeänä tavoitteena onkin maatilayrittäjien liikkeenjohdollisten valmiuksien parantaminen. (Tankit täyteen –väliraportti, 2003).

Hankkeen toimenpiteinä ovat *koulutus ja neuvonta*. Tavoitteina on yrittäjien verkostoiminen sekä toimintaympäristön kehittäminen. Koulutuksen työtapoja ovat herätepäivät, teemapäivät, pienryhmätoiminta, tilakohtainen konsultointi. Hankkeen tuloksena tavoitellaan maaviljelijöiden uutta yrittäjyysajattelua, pitkäjänteistä suunnitelmallisuutta, high tech -osaamista sekä eri toimijoiden yhteistyön voimistumista. Hanke pyrkii myös kehittämään uusia toimintamalleja.

3.2 Hankkeen temaattisia toimenpiteitä

Hankkeen perusidea on, että tukemalla lypsykarjataloutta ja etenkin edistämällä maitotilojen laajentamista, turvataan maakunnan elintarvikeketjun toiminnan jatkuvuus. Laajentavat maatilat muodostavat harvan, mutta toiminnallisesti intensiivisen yrittäjäverkon Pohjois-Karjalassa.

Hanke on toiminut kolmen maakunnallisen teemaryhmän avulla. Nämä ovat sukupolvenvaihdos-, navetan rakentaja/investoija- ja business-ryhmä. Taulukossa 3 on esitelty teemaryhmien lähtökohtaiset tavoitteet ja toiminta

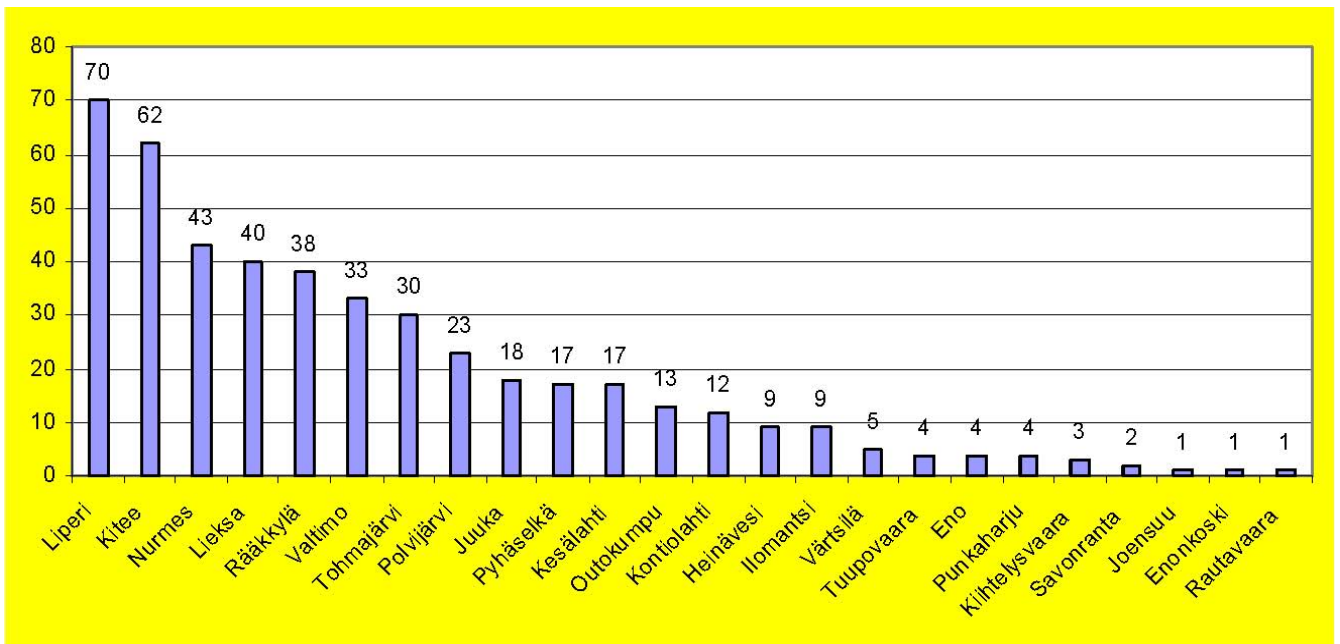
Taulukko 3. Teemaryhmien lähtökohtaiset tavoitteet ja toiminta

Teemaryhmä 2002–2005	Tavoite 2002–2005	Toiminta 2002–2005
Yrittäjän/sukupolvenvaihdos (spv)	Sukupolvenvaihdosprosessin helpottaminen. 50 yrittäjänvaihdosprosessia käynnistyy vuodessa	Koulutuksien ideointi. Käytännön työkalujen kehittäminen maatilayrittäjien tarpeisiin. Tilakohtainen konsultointi
Navetan rakentaja/investoija	Navetanrakentamisprosessien sujuvoittaminen 50 maitotilan investointiprosessia käynnistyy vuodessa	Koulutuksien ideointi. Käytännön työkalujen kehittäminen maatilayrittäjien tarpeisiin. Tilakohtainen konsultointi
Business	Maatilayrittäjien liikkeenjohtamistaitojen kehittäminen 50 yrittäjää osallistuu liikkeenjohtamiskoulutukseen vuosittain	Koulutuksien ideointi. Käytännön työkalujen kehittäminen maatilayrittäjien tarpeisiin. Pienryhmätoiminta

Ryhmät perustettiin teeman mukaisen toiminnan kehittämiseen maakuntatasolla. Ryhmät ovat suunnitelleet ja ideoineet kunkin teeman mukaisia koulutuksia ja neuvonnan sisältöjä. Hankkeen väliraportti 30.6.2005 kertoo, että ryhmät ovat kokoontuneet aikavälillä 2003 – 2005 seuraavasti: Yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos -ryhmä 10 kertaa, Navetan rakentaja/investoija -ryhmä 15 kertaa ja business-ryhmä 10 kertaa²¹. Teemaryhmätyöstä on kehittynyt hankkeen toimintamalli.

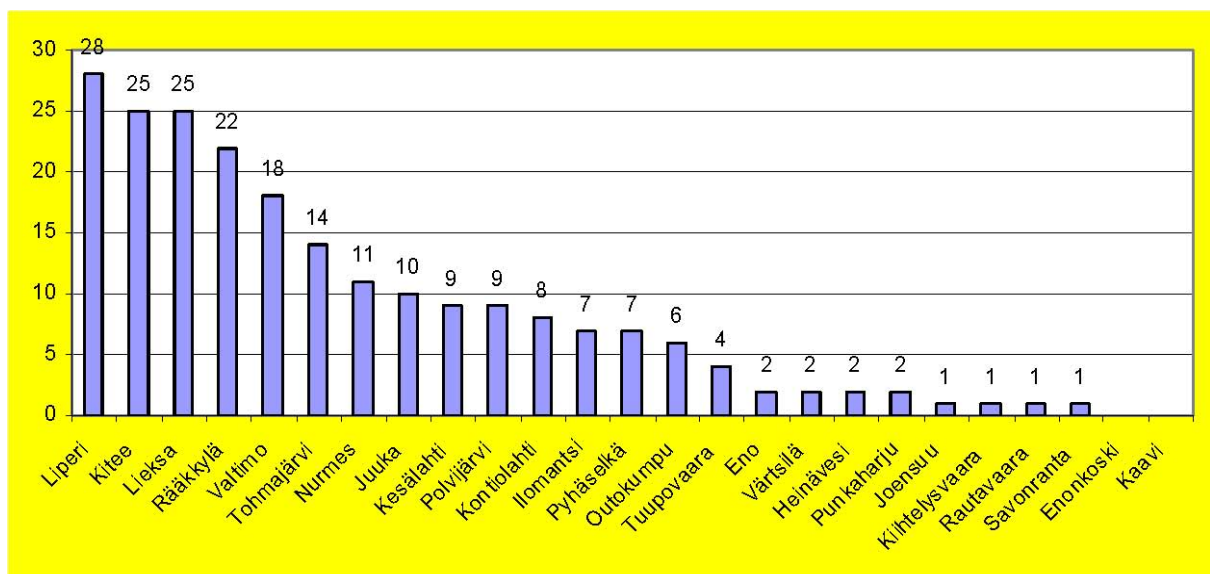
²¹ Hankkeeseen oli 14.3.2005 mennessä liittynyt yhteensä 460 tilaa. Osallistujat jakautuivat ryhmiin seuraavasti yrittäjän-/sukupolvenvaihdos- (229 tilaa), rakentajainvestoija- (139 tilaa) ja business-ryhmä (117 tilaa). (Tankit täyteen -hanke, 2005)

Kuvioissa 3, 4, 5 ja 6 näkyy hankkeisiin liittyneet maatilat 30.06 2005 mennessä. Kuvioista ilmenee, että hankkeen 'maaperä' on vahvoissa maidontuottajakunnissa, kuten Liperissä, Kiteellä, Nurmeksessa ja Tohmajärvellä.

Kuvio 3. Hankkeeseen 30.6.2005 mennessä liittyneiden tilojen lukumäärät kunnittain (Lähde: Tankit täyteen -hanke, 30.6.2005)

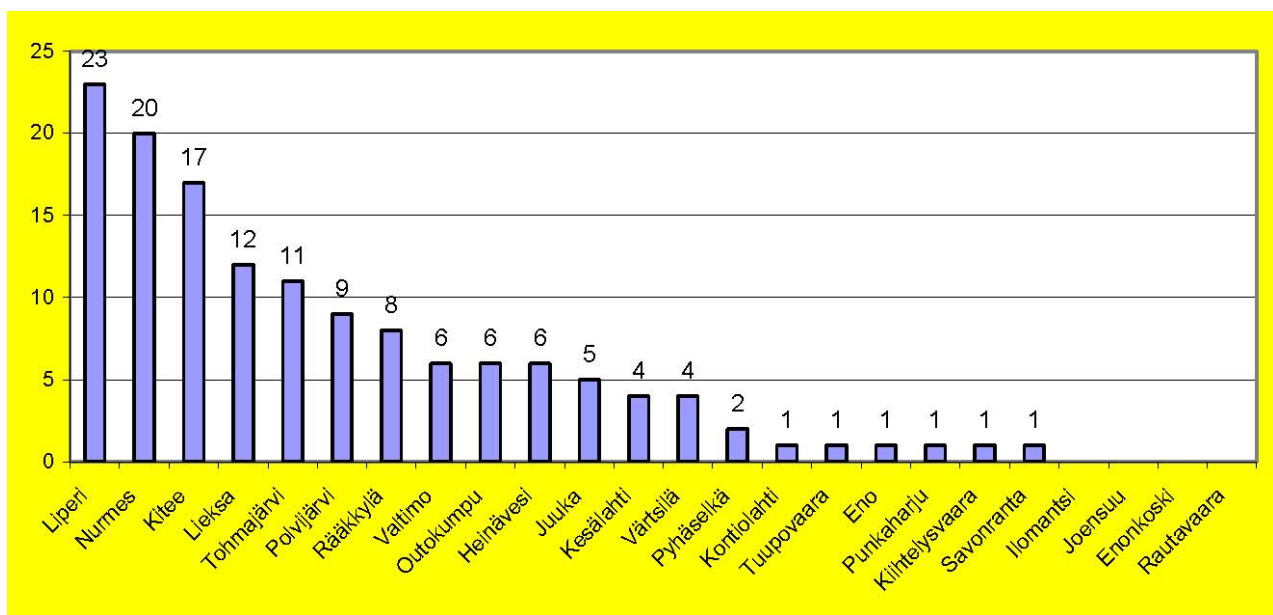
Hankkeen väliraporteissa teemaryhmät vetävät yhteen toimintaansa. Yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos -ryhmä toteaa, että hankkeen toimenpiteistä info- ja klinikkapäivät sekä tilakohtainen konsultointi ovat aktivoineet sukupolvenvaihdoksia. Ryhmä on myös koonnut maatalojen sukupolvenvaihdoksen esteitä, näitä ovat mm. vanhempien vaikeudet luopua tilanhoidosta tai se, että tila ei elätä kahta työntekijää. Tällöin vaihtoehtoksi jää yrityksen perustaminen tai työn etsintä. Sukupolvenvaihdosten tukeminen nähdään tärkeänä alueellisen kehittämisen kysymyksenä.

Kuvio 4. Yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos -teemaan 30.6.2005 mennessä liittyneiden tilojen lukumäärät kunnittain (Lähde: Tankit täyteen -hanke 30.6.2005)

Navetan rakentaja/investoija -ryhmä on koonnut ja tuottanut hankkeen verkkosivuille²² Navetanrakentajan -ohjekirjan ja painattanut niitä jakeluun 200 kpl. Ohjekirjan lähtökohtana on, että tilat lähtevät miettimään investointeja omien tavoitteidensa pohjalta. Viljelijäperheitä on opastettu pohtimaan omaa ajankäyttöään, työvoima- ja urakoitsijapalvelujen tarvetta sekä yhteistyön mahdollisuuksia ennen rakentamisen aloittamista. Näin on saatu myös pohdintaan mautilojen palkkatyön tarpeet ja urakoitsijoiden työkenttä. Hankkeen verkkosivuilta ja hankkeiden yhteisestä tiedotuslehti Ajurista²³ voi myös seurata Outokumpuun vuosien 2004–2005 aikana rakennettavan lypsyrobotinavetan rakennusvaiheita.

Business -ryhmä on tuottanut yrittäjän taulukkolaskentaohjelmaan perustuvan Maatilan työaikalaskurin, jolla tulosanalyysin ym. laskelmien pohjana oleva työajankäytön arviointi saadaan yhdenmukaistettua. Business -osion kautta on saatu aikaan myös yrittäjän tarpeista lähtevää pienryhmätöimintää maakuntaan. Pienryhmiä on syntynyt mm. alkiosuirtorengastoimintaan, urakoinnin markkinointiin, lisätyövoiman palkkaamiseen mautiloille sekä viljan alueelliseen jatkokäsittelyyn.

Kuvio 5. Navetanrakentaja/investoija -teemaan 30.6.2005 mennessä liittyneiden tilojen lukumäärät kunnittain

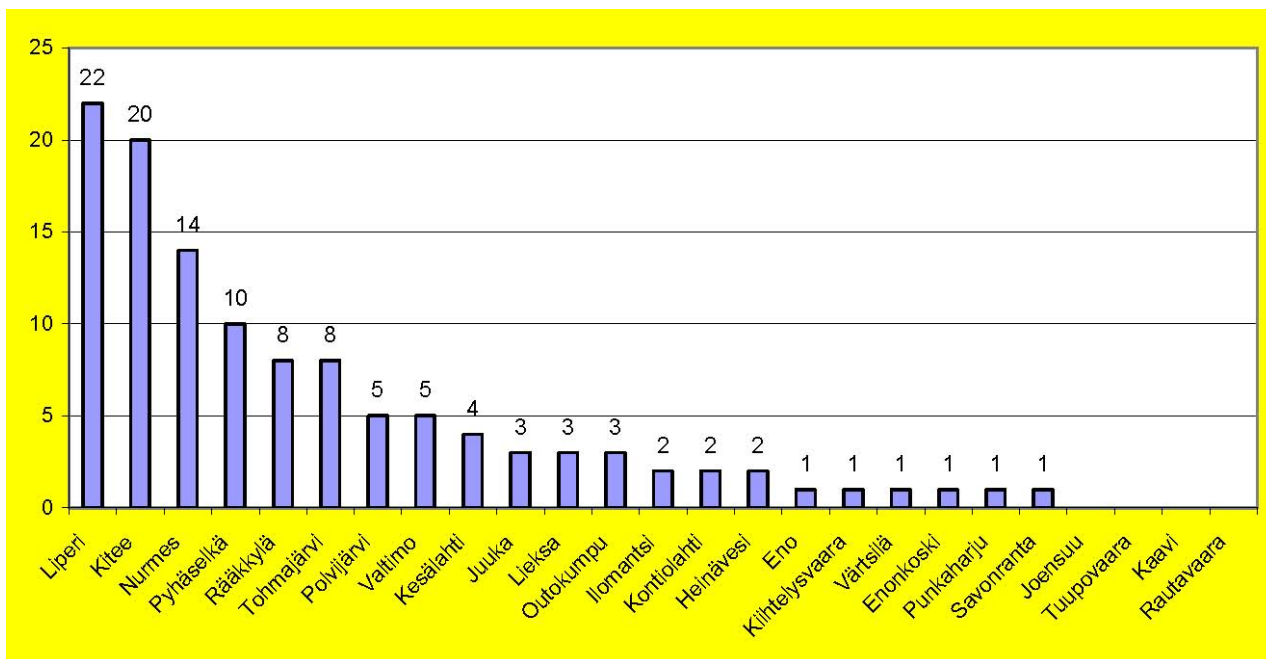
(Lähde: Tankit täyteen -hanke 30.6.2005)

Business -osiossa hanke on tehnyt yhteistyösopimuksen 'PalveluAjapa.net' -hankkeen²⁴ kanssa, joka ylläpitää internetissä toimivaa urakointi- ja työpalvelujen välityspalvelua. PalveluApaja.netissä yrittäjä voi rekisteröityä urakoitsijaksi tai työpalvelupalvelun tarjoajaksi tai etsiä työlle tekijää. Tankit täyteen -hanke on tuonut kyseisen markkinointiportaalin myös pohjoiskarjalaisten yrittäjien markkinointikanavaksi. Hanke on näin lähtenyt mukaan kehittämään Etelä- ja Länsi-Suomessa toimintansa aloittanutta verkostoa. Tätä kautta hanke on verkostoitunut valtakunnallisesti.

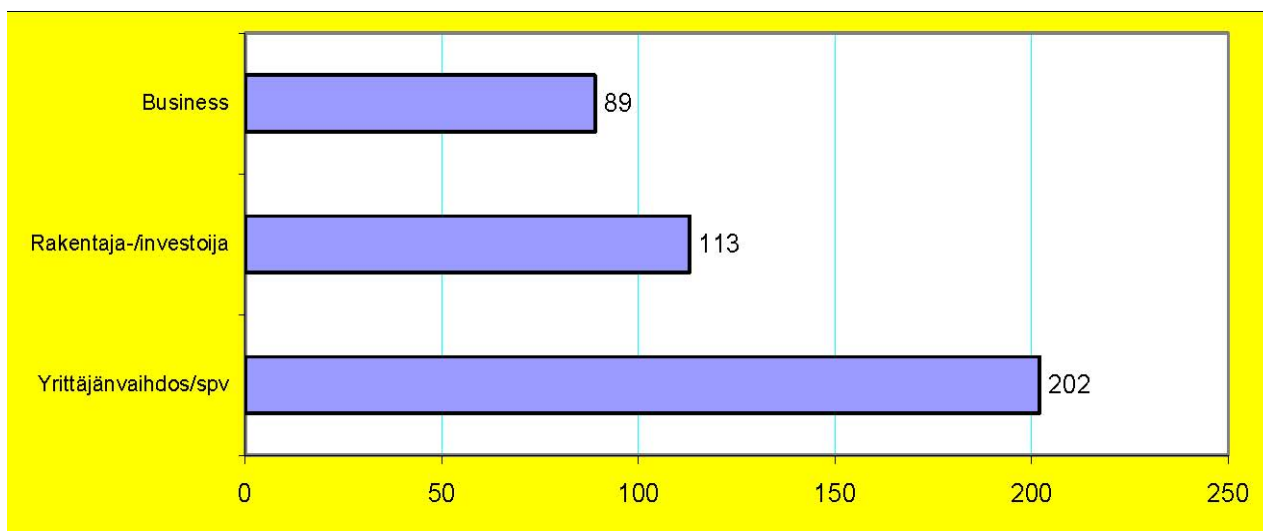
²² <http://www.eduksi.pkky.fi/tankit/>

²³ <http://ajuri.pkky.fi> . 'Ajuri Pohjois-Karjalan maaseutuyrittäjien verkkolehti' on kaksi kertaa vuodessa ilmestyvä MTO2-, Tykyn tuki- ja Tankit täyteen – Taidolla tulevaisuuteen –hankkeiden yhteinen tiedotuslehti.

²⁴ <http://www.palveluapaja.net/>

Kuvio 6. Business -teemaan 30.6. 2005 mennessä liittyneiden tilojen lukumäärät kunnittain (Lähde: Tankit täyteen -hanke, 30.6.2005)

Kuvio 7. Hankkeessa 30.6.2005 mennessä käynnistyneiden prosessien lukumäärät teemoittain (Lähde: Tankit täyteen -hanke 30.6.2005)

Hankkeessa käynnistyneillä prosessit tarkoittavat liiketoiminnan kehittämistä (business), navetan rakentamista, remontoimista tai laajennusta (navetan rakentaja/investoija) yrittäjän tai sukupolvenvaihdosta (yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos). Ohjausryhmän mukaan yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos -teemassa hanke on saavuttanut asettamansa tavoitteen, navetan rakentamisissa hanke oli vielä hiukan jäljessä suunnitellusta tavoitteesta. Ohjausryhmä vertailee maakunnan lähitulevaisuuden investointitavoitteita Virossa tapahtuneeseen kehitykseen, jossa yli 70 prosenttia maidosta tuotetaan yli 100 lehmän tiloilla. Ohjausryhmä viittaa kyselytulokseen, jonka mukaan Pohjois-Karjalan maidontuottajista 47 % on jatkamassa vuoden 2012 jälkeen. Maakunnallisesti se merkitsee sitä, että jatkavien tilojen lehmien lukumäärät todennäköisesti kasvavat.²⁵

²⁵ Tankit täyteen -väliraportti, 14.3.2005

4. HANKETOIMIJOIDEN JA MAANVILJELIJÖIDEN NÄKEMYKSET

Arvioinnissa tarkastellaan hankkeen tavoitetta, maakunnan maitotilojen toimintaedellytysten parantamista, jolloin arvioidaan sitä, mihin tekijöihin hankkeen keinot painottuvat ja mitkä huomionarvoiset asiat rajautuvat syrjään. Maidontuotannon toimintaympäristö muuttuu ja maataloustyö modernisoituu. Muutospurteita hahmotetaan haastatteleamalla hankkeeseen osallistuneita henkilöitä. Haastattelut on jaettu organisaatiotason (neuvonnan, koulutuksen ja rahoituksen edustajat) sekä viljelijöiden näkemyksiin.

4.1 Hanketoimijoiden näkemykset

Hanketoimijat²⁶ pitävät tärkeänä sukupolvenvaihdosprosessien turvaamista. Tämä tavoite nähdään maidontuotannon ydinkysymyksenä. Tilakohtaiset konsultoinnit ovat kohdistuneet pääasiassa sukupolvenvaihdosprosessiin sekä navettarakentamisen ohjaamiseen. Koulutusten yhteydessä on rohkaistu viljelijöitä perustamaan pienryhmiä ja tätä kautta toimimaan entistä enemmän yhteistyössä. Hanketoimijoiden vastauksissa teemaryhmien tärkeäksi tehtäväksi asetetaan eri organisaatioissa ja rooleissa toimivien ammattilaisten tutustuttaminen toisiinsa. Ryhmäytymisen avulla on lähdetty luomaan ja tiivistämään verkostoa sekä poistamaan 'hajallaan olemisen' tuomia ongelmia. Teemaryhmätyön katsotaan helpottavan ja selkeyttävän tilojen neuvontaa ja organisaatioiden toimintaa. Teemaryhmissä voidaan nopeasti ideoida koulutuksia. Ohjausryhmässä teemaryhmätyötä pidetään hankkeen tärkeimpänä toimintamuotona. Teemaryhmien avulla toimijat verkostoituvat, jota pidetään ensisijaisen tärkeänä.

Hanketoimijoiden mukaan hankkeessa annettava koulutus on sikäli hyvin räätälöity, että se painottuu juuri yrittäjän sen hetkisen koulutustarpeen mukaan. Hankkeessa tehdään koulutuksen, neuvonnan, tilavierailujen sekä koulutusmatkojen ohella tilakohtaista konsultointia. Konsultoinnilla pyritään vahvistamaan maatilayrityksen elinkaarivaiheiden vaatimia kehittämistoimia. Yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos- ja navettarakentaja-teemojen konsultoinnit ovat kaksipäiväisiä ja businessosion konsultointi yhden päivän mittainen. Näissä käsitellään mm. maatilasta luopujaa ja yrityksen jatkajaa koskevaa lainsäädäntöä. Rakentajateemassa korostuu navetteknikkaan kohdennettujen investointien hyödyllisyyden arviointi suhteessa työajankäyttöön ja työn kevennyksiin. Haastatteluissa todettiin, että tekniikka osaltaan keventää työtä, mutta viljelijän hyvinvoinnin ja jaksamisen kannalta todetaan, että on etsittävä myös muita keinoja, joilla pienentää työn ympärivuotista sidonnaisuutta. Ihmisten hyvinvoinnista ollaan huolestuneita. Tiloilla tapahtuva neuvonta todetaan parhaaksi tavaksi saada tuloksia aikaan tilatasolla.

4.1.1 Maataloustyön muutos

Hanketoimijat ovat pohtineet, pitäisikö hankkeen painottua enemmän pää- vai monitoimisten tilojen kehittämiseen? Kysymys on maaseudun kehittämisen kannalta tärkeä. Kokouskeskusteluissa tulee esille, että maidontuotanto on hankkeen ensisijainen kehittämiskohde, mitä korostavat myös haastatellut henkilöt:

"Kehitetään päätoimisia tiloja, ei järkeä muussa", "ehdottomasti päätoimisten tilojen, koska monitoimitilat helposti siirtyy jatkossa pois lypsykarjasta".

²⁶ Projektivetäjät, neuvojat, ohjausryhmä

Maidontuotantoa pidetään päätoimisena, jossa aikaa ei jää muulle toiminnalle. Haastatteluvastauksissa korostetaan sitä, että hankkeessa on mukana sekä pää- että monitoimisia yrittäjiä, mutta maidontuotannon osalta päätoimisuus on usein välttämätöntä työ- ja pääomavaltaisuuden vuoksi. Toisaalta esille tulee mainintoja myös monialaisten ja monitoimisten tilojen kehittämistarpeista, mutta ei välttämättä tämän hankkeen yhteydessä:

"Kaikki asukkaat maaseudulla tärkeitä, pidetään hengissä niin moni yritys ja talous kuin mahdollista", "tulee kehittää molempia, ei uskoa kuitenkaan perheviljelmiin, esimerkiksi kymmenen lehmää ei riitä enää".

Nykyaikaiselle maatilataloudelle on tyypillistä voimistuva koneistuminen. Suurentuvilla tiloilla pelto- tai navettatyöt vaativat tehokkaita koneita. Todetaan, että on vielä paljon tiloja, joissa peltokoneet ovat vanhanaikaisia tai navetat käsityövaltaisia. Haastateltavat näkevät koneistumisen olevan yrittäjyyden edellytys ja työn helpottaja. Ongelmana pidetään kuitenkin sitä, että koneellistumisen myötä sähköriippuvaisuus kasvaa ja huollon toimintavarmuus on turvattava. Lisäksi huomioidaan, että jos rahaa menee jatkuviin investointeihin, niin uhkana voi olla kasvun kierre (karjakoko/tehokkuus). Koneistumiseen ja automaatioon yhdistetään myös lomitusjärjestelmän nykyaikaistaminen. Teknologisen kehityksen yhteydessä lomittajien ammattitaito on turvattava täydennyskoulutuksella. Lomittajia tulisi myös olla riittävä määrä. Suurelta osin haastateltavat yhdistävät koneistumisen maitotalouden toimintaympäristön muutokseen. Tuotantorakenteen muutoksessa tilakoko kasvaa ja yrittäjät vähenevät, mutta kokonaistuotantomäärät eivät. Maidontuotantomäärät pidetään automaation avulla korkealla. Lypsyrobotit yleistyvät hitaasti, mutta varmasti. Seuraava vaihe on, että koneyhdistöiden määrä lisääntyy. Yhtä lailla mainitaan myös se, että toimintaympäristön muutoksessa ammattimaisuus ja laadukkuusvaatimus lisääntyvät. Talouden reunaehdot kiristyvät ja työmäärä suurenee, jonka myötä byrokraattinen tuotannon valvonta tiloilla kasvaa.

Toimintaympäristön muutoksessa viljelijän työnkuva muuttuu ja neuvontatyöhön tulee uusia painotuksia. Vastausten mukaan viljelytyö profiloituu nyt konetyönä, paperityönä ja ajatustyönä. Jatkavien tilojen on investoitava pysyäkseen mukana, mikä merkitsee:

"Koneellistamista, salaajittamista, karjan jalostamista...entinen ryskätyö (=ruumiillinen työ) on jäänyt vähemmälle. Maatilat ovat yritysmäisempiä nyt kuin ennen, jossa talous ja tehokkuus ratkaisee toimintamallit".

"Toiminta on joillain tiloilla selkeää ja ns 'turhat' työt karsittu, koska aika ei enää riitä kaikkeen".

Hanketoimijat näkevät viljelijän työn muuttuvan toimintojen johtamiseksi. Viljelijän rooli muuttuu myös työnantajaksi eli maataloilla työskentelee alihankkijoita ja yhä enemmän myös palkkatyöntekijöitä. Tiloille hankitaan ostopalveluja. Tässäkin yhteydessä mainitaan se, että työmäärä kasvaa, talouden hallinta korostuu, liikkeenjohtoa on osattava ja EU -tukiehtojen hallinnan on oltava ajan tasalla. Toisaalta mainitaan myös, että byrokratian ja valvonnan kautta tulee työhön myös 'virheiden pelkoa'.

Puhuttaessa maidon laadusta, organisaatiotasolla tulee esille se, että ammattitaitoisen neuvontatyön ansiosta tuotettu maito on 95-prosenttisesti korkeinta laatuluokkaa (E-luokka). Maidon solu- ja bakteeriongelmien ratkaisemiseen kohdistuvaa neuvontatyötä ei tarvita enää niin suuressa määrin. Toisaalta maatalouden biologinen tietämys uudistuu, mikä on huomioitava myös viljelyn perusasioiden neuvonnassa. Muutoksen keskellä elävän maatalouden kehittämisessä korostuu kokonaisvaltaisuus. Neuvontatyössä talousasioiden hallinta on tehokkuuden myötä voimistumassa. Muutoksen keskellä työskentelevät neuvojat katsovatkin neuvontatyön painottuvan yhä enemmän yritysten liiketaloudelliseen kehittämiseen:

"Neuvonta alkaa olla kokonaisvaltaista talousneuvontaa ja suurten linjojen selvittämistä toiminnan ja investointien suhteen, johtamis- ja suunnittelutaidot nousevat tiloilla arvoon arvaamattomaan".

"Nykyisin mietitään navetan koneellistamista, töiden helpottamista, maito huoneiden suurentamista, muutaman lehmäpaikan lisärakentamista, vasikkaolojen kohentamista...Lisäksi työ on psykologina olemista harva se päivä".

Hanketoimijoiden näkemysten mukaan maatilayrityksissä on osattava käyttää tietotekniikkaa, tehdä tuotannon vaatimia investointipäätöksiä ja kyettävä myös kustannustehokkaaseen koneiden käyttöön. Nykyaikaisen maanviljelijän on yritystyön ohella osattava tukiehtoihin liittyvä paperityö. Maanviljelyyn ja lypsykarjanhoitoon liittyviä uusia asioita opetellaan hankkeiden järjestämissä koulutuksissa. Vastauksissa korostuu hankkeen rooli yhtenä niistä projekteista, jotka pyrkivät palveluillaan luomaan kapasiteettia maatalouden ja maaseudun osaamiselle. Muina vastaavina hankkeina mainitaan mm. tietotekniikkahanke MTO2²⁷ tai TYKYN TUKI²⁸. Maatilatalouden muutoksessa näiden kolmen hankkeen koulutussisällöt kohtaavat. Avainsanoja ovat 'osaaminen', 'uskallus' ja 'työssä jaksaminen'. Ne kytetään sukupolvenvaihdosprosessiin, joka nähdään Tankit täyteen -hankkeen perustavana teemana.

Hankkeen yrittäjänvaihdosprosessiin tuoma tieto hahmottuu ensinnäkin teknisenä apuna, puhutaan paljon lomakkeista, veropäätöksistä ja sisarosuuksista. Toiseksi vastauksissa korostuu prosessin sosiaalinen puoli, että nuorelta tilanjatkajalta on löydettävä kykyä ja rohkeutta lähteä laajentamaan tilan kokoa, mitä ei kuitenkaan pidetä itsestään selvänä asiana: ”kuka meistä olisi valmis ottamaan vastaavan työmäärän ja riskin?”.

4.2 Viljelijöiden näkemykset

Koulutuksiin ovat osallistuneet tilanpidosta luopuvat maanviljelijät, tilanpidon aloittavat, maatalaansa investoivat sekä yritystoimintaansa ja tuotantoaan kehittävät viljelijät. Viljelijöiden puheissa kuvastuu maatilatyön muuttumisen elementit. Haastateltavat ovat pohtineet maatalaan liittyviä yritysideoita. Osa luottaa maidontuotannon jatkumiseen lähialueella ja vaikka tila ei investoisikaan maidontuotantoon, niin laajentavien maatilojen nähdään tuovan työtä myös muille. Tuotantoaan laajentavilla viljelijöillä työaika on tiivis, jolloin työt on osattava suunnitella tehokkaiksi. Useilla tiloilla osa peltolohkoista sijaitsee kauempana maatilan pihapiiristä, minkä vuoksi tiloilla tarvitaan välillä työapua. Urakointi nähdään sekä työapu- että ansiomahdollisuutena. Urakointipiirit todetaan kuitenkin laajoiksi ja urakointikoneiden vaatima pääoman tarve suureksi. Urakointiin liittyvää koulutusta pidetään tärkeänä. Haastateltavat mieltävät yhteistyörenkaat uusimuotoiseen yrityslähtöiseen yhteistyöhön kuuluvina.

4.2.1 Hankekoulutus

Tankit täyteen -hankkeen tavoite konkretisoituu navettarakentamisen yhteydessä. Viljelijät, jotka investoivat uuteen navettaan tai entisen korjaukseen ja laajennukseen, muodostavat yrittäjärühmän, johon maatalouden tulevaisuus alueella pitkälti nojaa. Hanke on heille merkityksellinen konkreettisten rakentamisesimerkkien hakemisessa. Viljelijät painottavat koulutuksen käytännönläheisyyden lisäämistä.

Tutustumiskäyntejä jo investoineille tiloille osalliset pitävät onnistuneena toimintamallina. Näillä navettaristeilyillä tapaa kollegoja ja käydyt keskustelut ja esittelyt havainnollistavat paremmin opittavana olevan asian tai täydentävät aikaisempaa kuin pelkät luentopäivät.

Toisaalta mainitaan myös se, että tilavierailujen tilaisuudet ovat samanaikaisesti myös liian yleisluonteisia, koska matkassa on usein aika heterogeeninen joukko opiskelijoita. Tehokkuutta kaivataan lisää ja sitä varten ehdotetaan, että tilakäynneissä voitaisiin jakautua pienempiin teemaryhmiin. Lisäksi navettarakentamiseen investoivat jaettaisiin vielä pienempiin temaattisiin ryhmiin. Kun rakentajien projektit ovat ajallisesti erilaisissa vaiheissa, voisivat pienryhmät työskennellä myös koulutuspäivillä. Yhteinen

²⁷ Maaseudun tietotekniikkaosaamisen vahvistaminen II-projekti 2001–2005. <http://mto.pkky.fi/mto2>. P-K / AKK

²⁸ Tykyn Tuki, maatalous- ja maaseutuyrittäjien työkykyä tukeva toiminta. MTK Pohjois-Karjala ry. ESR-projekti 2002–2006.

asia sitouttaa ja helpottaa keskustelua, jolloin myös uskalletaan kysyä rohkeammin. Toiveissa on tiiviimpiä tietopaketteja, esimerkiksi navetan ilmastoinnin tai sähköistykseen suunnittelusta ja toteuttamisesta. Aihekohtainen tiivis tietopaketti auttaa rakentajaa, sillä rakentaminen etenee vaiheittain. Pohjois-Karjalan navettarakentajilla onkin omaa vertaisryhmätoimintaa eli viljelijät pitävät neuvontayhteyttä keskenään. Tietoa haetaan omaehtoisesti myös muualta Suomesta sekä ulkomailta.

Kaikki haastatellut nuoret yrittäjäpariskunnat mainitsivat hakevansa uutta maataloustietoa aina, kun se on mahdollista. Yleensä pyritään siihen, että jompikumpi puolisoista pääsee koulutukseen, jos asia on oman tilan kannalta ajankohtainen tai muuten mielenkiintoinen:

Emäntä: "Niin mehän ollaan kanssa sellaisia ihmisiä, että jos jossakin kuuluu sana koulutus yhteydessä sanaan maatalous, niin meistä jompikumpi on siellä."

Isäntä: "Ja uutta ja ..."

Emäntä: "Kehittämisen kannalta.. istun emolehmäkoulutuksissa, jotka ei niinkun todellakaan kosketa meitä niin hirveesti, mutta sieltä aina tulee jottain uutta."

Tankit täyteen -hankkeen koulutustarjonta^{VI} on rakennettu uusiutuvan maatalon tarpeisiin. Suurimmat osallistujamäärät ovat keränneet sukupolvenvaihdos- ja navetanrakentajaosiot. Tilarakenteen näkökulmasta keskeisessä roolissa on navettarakentamiseen liittyvä tietopaketti, johon sisältyy rakentamisen neuvontapalveluja.

Isäntä: "No oikeestaan me ollaan niiku vähän kaikessa mukana ja käyty niitä kaikkia koulutuksia ja rakentaja-investoijahan se on meillä se. Tosin kohta alkaa tuntuu siltä, että sitä vois ite pitää sitä koulutusta. Kaikkein paras kouluttaja on tää tekeminen ite."

Kaikki viljelijät, jotka tällaisia hankkeita (=navetta) suunnittellee ja tekkee ja käy kiertelemässä rakennettuja navetoita, nin kyllähän ne kuuntellee niitä".

Emäntä: "Tietty on niin, että jos istutaan koulussa vaikka päivä, ja sit puhutaan toisen rakentajan kanssa, väitän, että enemmän on mieleen jäänyt melkeen siitä toisen rakentajan kokemuksista. Se on niin konkreettista, että tää mun kaveri tässä on kokenut tän jutun näin, että meiltä on jäänyt esim. joku sopimus tekemättä, mikä ois pitänyt tehdä, niin se jää tänne takaraivoon, ett hei toi pitää meidän muistaa tehdä. Että koulutuksessa kun istut, niin sitä niiku tulee hirvesti sitä infoa, mut se (kouluttaja) ihminen, joka ei nyt tiedosta meidän tilannetta, nin se on jotenkin etäisempää. Sitä niiku jakautus ryhmiin".

Isäntä: "Se koulutus kannattaa keskittää ei niiku puhuuukkaa mittään niin hirveen laajasti sillä tavalla, vaan keskittyy tiettyyn spesifiseen ossaan, mitkä on viljelijöillä meillä aika heikossa kantimissa, kuten (navetan) sähköt tai ilmastointi. Tiukka paketti semmosesta aiheesta".

Emäntä: "Ja rakentaminen on kaikesta koulutuksesta niiku ei tarvita tämmöstä paksua pinnoo paperia, missä on hirveesti asiaa, vaan pitäisi tehdä jokaiselle sellanen yksinkertainen käteen jäävä, helppolukunen paketti, että 'muista nämä' – 'tarkista nämä'".

Haastatteluissa mainitaan myös, että laajentavien tilojen uusia navettoja olisi mahdollisuus käyttää opiskelijoiden harjoittelupaikkoina, koska maatalouskoulujen navetat eivät enää anna oikeaa kuvaa nykyaikaisesta navettatyöstä.

4.2.2 Maatilan muutokset

Maaseudulla on perinteisesti monia kiireitä tehty talkootyönä. Yhteistyön uskotaan kehittyvän tulevaisuudessa voimavaraksi. Nuori emäntä yhdistääkin seuraavassa perinteisen yhteistyön EU:n toimintaryhmätyöhön:

Emäntä: "Pitäs panostaa siihen, että että yrittäjä jaksaa ja yrittäjäperhe jaksaa, mutta se jaksaminenhan tulee siitä, että monta tekijää yhdessä ja niiku, että se ois yks semmonen Leader -hanke, niiko että kehitettäis sitä vanhaa kunnon maalaisromantiikkaa. Ymmärrätkö, että tuotas nää ihmiset, jotka täällä on yhteen tehtäs niitä yhteisiä hankkeita ja ajettas yhteistä ja eikä nyt niin, että jokainen kehittää vain sitä meidän tilaa. Että kehitettäis semmosia...Meidänkin ympäristössä on tämmöstä apua saatu. Meidän

lähitiloilta esimerkiksi täällä on.. niiku tullaan auttamaan, jos meiltä hajoaa rehuntekolaitteet niin, toiselta tilalta. Ja me mennään toiseen paikkaan... ja jos me tarvitaan vasikankasvatustiloja niin toinen tarjoaa niitä ja sillä tavalla. Mutta se on semmosta niikon ihmiset olettaa, ett sitä ei muka oo vaikka sitä olis. Ett se ois hirmu hyvä jotenkin nyt aggressiivisesti ja voimakkaasti tuotas esiin sitä asiaa, että hei me ollaan kaikki samassa veneessä, että mitä enemmän me autetaan toisiamme, niin sitä enemmän me itekkiin saadaan”.

Haastatteluissa kysyttiin maatilatyössä tapahtuvia muutoksia. Investointeja tehneet nuoret viljelijät kokivat, että he ovat vielä uran alussa ja haasteita riittää, työtä jaksaa tehdä. Samalla kuitenkin epäiltiin, että vanhemmille viljelijöille työn luonteen muutos on liian raskas. Nykyaikaisen maatilatyön psyykinen kuormittavuus yhdistetään erilaisten tukien laskemiseen ja seurantaan liittyvän paperityön kasvuun. Työavun tarpeen todetaan kuitenkin olevan merkittävä. Haastateltu nuori viljelijä viittaa yleiseen maataloustyön kuormittavuutta koskevaan keskusteluun. Hänen mukaan monet viljelijät eivät tarvitse näinkään terapia-apua, vaan konkreettista työntekijäapua:

Emäntä: ”Ett me ei välttämättä tarvita mitään terapiaa tai ei tarvita mitään parisuhdekoulutusta, tarvitaan konkreettista apua eli esimerkiks hirveesti ihmiset hakee vaikka sairaaloma sen takia, että ne on väsyneitä... niin tuota välttämättä ei tarvittas sitä terapeuttia, vaan tarvittas konkreettisesti se työntekijä, apuun”.

Kommentista huomaa, että laajentavien maatilojen suureen työmäärään on ryhdytty tuomaan helpotusta yksilön työkykyä kohentavien toimien ja hankkeiden avulla. Keinot eivät kuitenkaan ratkaise varsinaista ongelmaa. Viljelijöiden työmäärän kasvu tarjoaa mahdollisuuden työnjakoon. Tiloille hankitaankin ostopalveluja ja viljelijän rooliin kuuluu yhä useammin myös työnantajana toimiminen. Uusia peltohehtareja ei välttämättä löydy tilan läheltä. Laajentuminen hajauttaa tilarakennetta. Rehun tekemiseen ja ajamiseen kauempana sijaitsevilta pelloilta tarvitaan työvoimaa ja usein tähän käytetään urakoitsijoita, sillä itse siihen ei muilta töiltä ehditä. Maatiloilla työskentelee alihankkijoita ja yhä enemmän myös palkkatyöntekijöitä.

Hanketoimijoiden parissa on esitetty tarve ns. tilatyöntekijän ammattikoulutuksen rakentamiselle. Haastatteluissa viljelijät totesivat, että tilatyöntekijöiden tulee olla nykymaatalouden vaatimusten mukaisesti monitaitoisia. He katsoivat, että työntekijöiden palkkaaminen on kausiluonteista, jolloin tilatöiden teettäminen onnistuu usein paremmin urakoitsijoiden kautta. Haastatellut viljelijät pitivät tilatyöntekijää varteenotettavana ammattikuntana, mutta sen työmuodot hakevat vielä maatiloilla paikkaansa. Lisäksi ongelmana on ollut se, että työntekijöitä ei helposti tahdo löytyä.

Isäntä: ”Se on yks iso kysymysmerkki, mistä sais niitä. Työntekijä oli hyvin vähän aikoo, nuor mies ja ois varmaan ollut pätevä, mutta hiän heittäyty siite vetämättömäks elikkä tuli kuukauveks muita menoja ja sitten piävyttiin työvoimapiiriin kanssa tulokseen: ehkä ei kannata. Yleensä se tilatyöntekijä tulloo ihan muuta kautta, jos on maatalouesta luopunna, niin se ei lähe siihen tilatyöntekijä koulutukseen, koska se on niiku valamis ihminen. Se ei monestikkaa halluu lähtee kolomelle tilalle ja monessa tapauksessa se ruppee urakoimaan jottain. Koska se huomaa, että tässä hankkii jollain lailla paremmin. Niinkun on tottuna semmosseen vappaampaan työrytmiin. Urakoitsijoita on sen verran käytetty tuossa rehun ajossa, ett sitä varmaan tullaan harrastamaan ja haketuksessa on käytetty”.

Tilatyöntekijästä puhuttaessa viitataan maataloustöiden ohella myös muihin töihin. Työnjakokysymystä tuleekin tarkastella myös työntekijän näkökulmasta. Kehittäminen vaatii järjestelmällistä otetta, jossa määritellään myös työntekijän asema sopimuksellisesti. Töitä tiloilla riittäisi, mutta joidenkin kokemusten mukaan tarjolla ei aina ole riittävän ammattitaitoista tai työssä pysyvää väkeä. On pohdittava myös sitä, mistä työntekijäpula johtuu.

Emäntä: ”Esimerkkinä semmonen asia, että me haettiin sillon kun me alettiin tää rakennushomma, niin me haettiin työntekijää. Sellasta henkilöä, joka kykenis hoitamaan täällä kotitaloudessa asioita, lapsia, ehkä jotain siivousta yms. mitä tähän kuuluu. Sit me haettiin sellasta henkilöä, joka pystyisi olemaan maatalousrakentamisessa mukana, mahollisesti myös lypsytöissä ja käytännöllisesti katsoen me ei löydetty ketään”.

Isäntä: ”Ei nuorisoo kuule ennee lähe tuonne parsnavettaan tulevaisuudessa. Nuorisoo myö opetetaan, ett pittää olla tietokonepääte, jos tehään töitä. Se on monessa niiku mennään laitoksiin siellähän on sorvit tietokonepääteellä olevia, hitsausropottia kato näpytellään. Se (automaatio) läpääsee kaiken. Niin miks myö ei männä tässä maatalouudessa siihen samaan”.

Tässä yhteydessä maatilatalouden ja liikkeenjohtamisen hallinta korostuvat. Tuottajat tuovat esille sen, että suuriin yksikköihin siirtyminen muuttaa perinteistä viljelijän elämäntapaa. Suuret yksiköt mahdollistavat työlle myös varmemman tulon. Tilan laajeneminen näkyy työajan muutoksena, työntekijöiden tarpeena sekä ostopalvelujen kasvuna. Näiden ohella automaation kasvu nähdään väistämättömänä kehityksenä jo siksi, että se etenee vääjäämättä nuorten maailmassa, ja sitä tulee seurata myös maataloudessa.

Kuluvalla vuosikymmenellä maatilojen väheneminen on kiihtynyt, mutta maidon tilakohtaiset tuotantomäärät ovat kasvaneet. Alueellisesti tehostuminen näkyy myös siten, että maidontuotanto on keskittetty tiettyihin meijereihin ja kuljetusmatkat ovat pidentyneet. Tehostamiskehitys uudistaa maatilantoimintaympäristöä. Tehokkuusnäkökulmasta katsoen Tankit täyteen -hankkeella edesautetaan tiloilla tehtäviä navettarakennusinvestointeja. Maidontuotannossa ihmisten tekemästä navettatyöstä hoidetaan teknologian avulla jo suuri osa. Haastateltavien puheissa korostui myös se, että modernissa maataloustyössä automaatiolaitteet yleistyvät ja tuotanto muuttuu hygieniavaatimusten myötä alati kliinisemmäksi.

Isäntä: ”Nyt tää konesysteemi on semmone, että siinä on automaattinen näyteenotto. Se voijjaan ohjelmoija milloin vain, jos nähään pientäkkii vähhee, kone ilimottaa asiasta ja väritunnistus on, että poikkeava maito. Heti puututtaa niihin, se on puututtava välittömästi... ja vaikka se ei ilimottas, nin on otettava sillon tällön näyte ja solutesillä katottaan, muuten se karkovaa niiku...”

Seuraavaa pariskuntaa kiinnostaa lypsyrobotti, mutta hankinta on kallis ja lisäksi heitä epäilyttää se, onko karjanjalostuskehitys ehtinyt jo tuottaa koneelle sopivan ’yhdistelmän’. Isoissa investoinneissa uusia menetelmiä pidetään myös riskialttiina. Sijoitusten tulee näkyä työn tehostumisena ja helpottumisena, lehmien terveyttä arvioidaan suhteessa siihen.

”Mikä on seuraava investointi”?

Isäntä: ”No se ropotti. ”

”Hinta on tänä päivänä”?

Isäntä: ”No se on se este, minusta pitäs vähän jalostoo noita elläimiä ei mejjän, mutta siis kokonaisuudessaan koko Suomessa, että tulis parempia niin sanottuja ropottilehmiä, koska siellä on vielä aikapaljon semmosia, jotka todennäköisesti ei sovellu siihen ropottilypsyyyn”.

Emäntä: ”Siinä on se, että utare laskeutuu niin alas ja ottaa mikä mihin suuntaan, jotta ne on liian hajallaan, kaikin pahimpia kone ei ossaa ehtiä”.

Lehmän terveyden kannalta ois paljon parempi, jotta ois parempi se utarerakenne. Nyt on vasta viime vuosina ollut, jotta hei pitäs ruveta sitä utareta korjoomaan, vaikka ois pitänyt jo aikoja sitten ruveta korjoomaan paljon tehokkaammin. Ett se on niin hijasta”.

Lypsyrobotin hankkineiden tuottajien puheesta ilmenee sama asia. Tuotantoteknologian kehittämistä määrittävät maitoteknologia ja kotieläinjalostus (mm. alkioteknologia). Toisaalta maatiloilla on perinteisesti perehdytty kotieläinjalostukseen ja nautojen jalostussuunnittelua tehdään tiloilla itse.

Isäntä: ”Mutta just kun palataan tähän automaattilypsyyyn, nin on tosiasia, että sitten eläintenrakenne pittää olla hyvä, ... että kyllä kun rakenteen saa kehitetty, nin lehmän keski-ikä tulloo nousemmaan ja jos jalakarakenne suahaan paremmaks, utarerakenne paremmaks nin utareterveys paranoo myös saman tien”..

Emäntä: ”No sanottaa silleen, että mie oon tällane kävelevä jalostussuunnittelija. Ei oo vielä aateltukkaa tuota alkoinsiirtoa. Ensinnäkkii se on niin kallista ja toisaalta saap tehä ite valinnan minkälaisen halluis”.

Uusien menetelmien kehittymistä seurataan tarkoin, mutta hankinnoissa edetään harkitusti. Lisäksi myös meijerit seuraavat lypsyrobottilojen maidonlaatua tarkemmin.

Isäntä: "No ropottitilat joutuu erikoissyyniin. Elikkä mejerihän ottaa tihheempään maitonäytteitä. Totta kai heillä on ollut intresinä se viimeisinä vuosina, että seurataan näitä tiloja...miten tää maito, että pysyykö se niissä rajoissa niin hyvin. Ensimmäisissä ropottiloissa on ollu ongelmia. Ja se on ollut hyvä, että pakottivat kehitemmään näihin ropottiloihin tietyt ominaisuudet, laitevalmistajat oli pakotettu siihen. Tietty siirtymäaika ja se oli hiton hyvä, muuten sitä kehitystä ei olis tapahtunut näin nopeesti".

Kaikkiaan haastatellut korostavat navettatyön uudistumista. Käsityötä on edelleen paljon, mutta kokonaisuutena navettatyötä hallitaan automaation avulla. Haastateltava mainitsee mm. sen, että navetan maitohuoneessa ei enää tunnu navetan hajut. Navetta pidetään puhtaana, ja tartuntojen varalta vierailijoita päästetään navettaan vain maatilalla omilla navettakengissä ja -suojahaalareissa.

4.2.3 Organisaatioiden toiminnasta

TE -keskuksen maaseutuosaston toiminnasta viljelijät toteavat, että siellä on opittu palvelemaan asiakkaita. Kokemuksia on vielä kuitenkin siitä, että investointeja koskevat tilakohtaiset päätökset saattavat jumiutua jollekin pöydälle liian pitkäksi aikaa. TE -keskuksen toivotaan vielä joustavoittavan järjestelmänsä, mm. maitokiintiöiden käsittelyä tulisi joidenkin haastateltujen mukaan nopeuttaa. Viljelijät korostavat, että Valio järjestää koulutusta ja pitää luonnollisesti huolta maitotuotteiden laadusta. Kritiikkiä kuitenkin ilmenee Valion markkinatoimintaan, luomumaidon tuotanto on hankalaa, koska alueella ei ole luomumaidon keräilyä. Haastateltava viljelijäpariskunta mainitsee painokkaasti, että luomumarkkinoita on olemassa, mutta niihin ei Valio satsaa riittävästi. ProAgrian toiminta saa tuottajilta yleensä kiitosta, joskin navettarakentamiseen liittyvä neuvonta saa osakseen myös kritiikkiä siitä, että ProAgria ei vie työtä alusta loppuun saakka, vaan teettää lopputyöt valvonnan ja lujuuslaskelmat muilla rakentamisen ammattilaisilla. Rakentajien on täytynyt itse etsiä toteuttajia ja se ei välttämättä ole ollut helppoa. Navettarakentaminen vaatii kokemusta ammattitaitoa.

4.3 Haastatteluista tulkittuja toimenpide-ehdotuksia

Hanketoimijoiden mukaan toiminnan pääpaino on erikoistuvien tilojen kehittämisessä. Puheista korostuu, että suuri tilakoko asettaa yrittäjälle ja neuvonnalle suuria haasteita. Hanketoimijoiden tehtävänä on tässä hankkeessa tukea lypsykarjatuotannon kehittämistä. Hankkeen ydinajatuksena on maakunnan maidontuotantoedellytysten turvaaminen ja parantaminen. Tavoite rakennetaan koulutuksen varaan. Maidontuottajien palautteissa hankkeen antaman koulutuksen onnistuneinta antia ovat olleet maatilavierailut. Viljelijöiden mukaan temaattisissa koulutusjaksoissa voitaisiin kuitenkin rakentaa spesifimpiä aihejakoa ja jakaa osallistujat pienempiin työryhmiin. Maatilatyöntekijän kouluttamista pidetään hyvänä tavoitteena, sillä työntekijöitä tiloilla tarvitaan. Ongelmana mainitaan työn kausiluonteisuus. Toimenkuva tulisi rakentaa nykyisiä ammattitaitovaatimuksia vastaavaksi. Tilatyöntekijältä vaaditaan monipuolista osaamista, työ vaatii tietoa biologiasta sekä uuden automaatio- ja tietoteknologian hallintaa.

Tankit täyteen -koulutuksissa on käsitelty urakointi- ja tilatyöntekijäpalveluja. Ne ovat avauksia myös 'uusien töiden' ilmenemiseen maaseudulle. Taulukossa 4 tiivistetään haastatteluissa esiin nousseita teemoja, joita jatkossa on mahdollista huomioida maaseutuelinkeinojen kehittämiseen liittyvissä hankekoulutuksissa. Hankkeen toimijoille on kerääntynyt tietoa maanviljelijöiden itse asettamista tulevaisuuden vaihtoehtoista. Hankkeessa on noussut näkyville maatilojen sosiaalisen ympäristön muutos, tilaverkko harvenee. Maaseutua ja maataloutta koskevat ympäristöpoliittiset tavoitteet tuovat uusia ehtoja, mutta myös mahdollisuuksia tuottajille. Maaseudun muutos avaa mahdollisuuksia uusille työpaikoille ja yrittäjyydelle. Teemat mahdollistavat uusien työmahdollisuuksien kartoittamisen ja synnyttävät myös uusia neuvontatarpeita.

Taulukko 4. Hankkeen yhteydessä ilmenneitä uusia kehittämisteemoja sekä niihin liitettäviä koulutus- ja neuvontatarpeita ja työllisyysnäkyviä

Teema	Koulutus- ja neuvontatarve	Maaseudun uusia työmahdollisuuksia
Sosiaalisen ympäristön muutos	Tilaverkko harvenee, tilanpidon yksinäisyys. Työnjakoasiat. Sukupolvenvaihdon kysymykset. Maatila-yrityksen aloittaminen ja Maatila-yrityksien työssä jaksaminen/ lomitussuunnitelman kehittäminen	Maatilatehtävät Urakointi Maaseudun palvelutehtävät
Ympäristöystävällisyys / maatilat	Bioenergia. Luonnonmukainen viljely. Kulttuuriympäristön hoito.	Energiapuun korjuu Ympäristön hoitotehtävät Maisemointitehtävät
Yrittäjyys / maatilat	Muu maaseutu-yrityksen aloittaminen. Monialainen maatalayritys. Uuden tuotantoalan aloittaminen.	Matkailupalvelut Kirjanpito Tietotekniikka Elintarvikkeiden pienimuotoinen tuotanto ja jalostus/ lähiruoka

5. TANKIT TÄYTEEN -HANKE KOULUTUSHANKKEENA

5.1 Tankit täyteen koulutus

Tankit täyteen –hankkeen koulutuksilla autetaan viljelijäväestön sukupolvenvaihdoksia, investointien tekemistä ja sopeutumista yrittäjyyteen. Tankit täyteen -hanke toteuttaa tavoitteensa kahdella tavalla. Ensinnäkin se auttaa luomaan uuden maatalousyrittäjyyden ja -työn vaatimia puitteita laajentavilla maataloilla. Toiseksi se vie eteenpäin niihin liittyvää koulutus- ja neuvontajärjestelmää. Koulutus tuo uutta tietoa ja käytännön oppia ensisijaisesti maidontuottajille. Hankkeen toimintakeinoina ovat herätepäivät, teemapäivät, pienryhmätoiminta, maatilavierailut (ns. navettaristeilyt), tilakohtainen konsultointi sekä koulutuspäivät ja opintomatkat. Hankkeen tilakohtaiset konsultoinnit tekee pääosin ProAgria Pohjois-Karjala, jonka neuvojen tiläkäynnit ohjaavat sukupolvenvaihdostiloja, lypsykarjanavetan rakentajia ja laajentajia sekä liikkeenjohtamistaitoja kohentavia viljelijöitä. Hankkeessa korostetaan uutta yrittäjyysajattelua, pitkäjänteistä suunnitelmallisuutta, high tech -osaamista sekä eri toimijoiden yhteistyön voimistumista. Haastatteluissa viljelijät totesivat, että jatkamaan aikovien maatilojen välillä on hyvä yhteishenki. Tilat sijaitsevat kuitenkin kaukana toisistaan. Sen vuoksi on tärkeää, että viljelijöiden välistä kanssakäymistä voidaan lisätä, mikä nostaa koulutuspäivien merkitystä kokemusten vaihtamisessa.

Suomen maatalouden tuleva tukirakenne CAP -uudistus^{VII} merkitsee siirtymistä ns. yhdistelmätukeen. Prosessi aiheuttaa joillekin tiloille suuria sopeutumisongelmia. Maatilojen vähenemisen on ennakoitu lähivuosina kiihtyvän entisestään. Muutos on huomattavan raju ja tämä tulee huomioida sekä kunnissa että maatalouden kehittämisen organisaatioissa. Maataloustyön tulevaisuuden kaikki haastateltavat näkivät ongelmallisena, johtuen EU:n nopeiden muutosten maatalouspolitiikasta. Tukipolitiikan ailahtelu vaikeuttaa investointien tekemistä. Viljelijä joutuu tekemään päätöksiä epävarman politiikan varassa. Maatalousjärjestelmää pidetään epäreiluna, kun maitokiintiöiden saaminen on sidottu laajentamiseen tai keskituotoksen nostamiseen.

Hankkeen toimijoiden tehtävät ovat jakaantuneet tavanomaisella tavalla (ks. taulukko 5). Tarkasteltaessa hankkeen maataloilla tekemää koulutusta ja neuvontaa voidaan todeta, että sen roolijako on perinteinen kouluttaja, neuvoja, asiakas. Tämä malli tuottaa hyötyä niille tiloille, jotka lähtevät investoimaan ja laajentamaan.

Taulukko 5. Tankit täyteen -hankkeen toimijoiden tehtävät

Kouluttaja	Neuvoja	Viljelijä
Uuden talous- ja johtamisajattelun koonti ja opetus	Taloustaitojen neuvonta maataloilla	Koulutuksen ja neuvonnan soveltaminen
Uuden navettateknologian opetus	Navettarakentamisen neuvonta maataloilla	Suunnitteluavun hyödyntäminen

Sukupolvenvaihdos- ja navetan rakentaja/investoija -ryhmien kenttä on moniulotteinen. Sukupolvenvaihdoksen prosessit ja navettaan investoivien viljelijöiden päätökset riippuvat pitkälti maatalouspolitiisista päätöksistä, jotka määräävät investointien kohteet ja resurssit. Tankit täyteen -hankkeen ajanjaksolla investointivaroja on jaettu maatilojen rakenteelliseen uudistamiseen. Näin ollen, jos sukupolvenvaihdokset ovat hankkeen kannalta merkittävin tavoite, niin navettarakentamisen yhteydessä hankkeen tuloksellisuus voidaan konkreettisemmin todeta rakennettujen navettojen määrällä. Molempien tuloksissa tulee kuitenkin huomioida maatalouden rakenteita uudistavan maatalouspolitiikan vaikutus, jonka ehdot vähentävät maitotilojen määrää. Kehityksen suunta merkitsee kolmannen eli business -osion temaattista vahvistumista hankkeen loppukaudella ja etenkin seuraavalla hankekaudella. Täten, kun

maidon- ja muusta tuotannosta luopuvien määrä kasvaa, business -teeman piiriin tulee monialaisia maataloja ja muita maaseutuyrityksiä sekä lukuisa joukko ihmisiä, jotka eivät vielä tiedä minkä toimialan he tulevat valitsemaan. On huomattava, että maatalouden muutoksessa oppiminen ei siten koske pelkästään viljelijöitä vaan yhtä lailla myös maatalouden asiantuntijaorganisaatioita.

5.2 Maatalouden asiantuntijuus

Maakunnan keskeisiin maataloustoimijoihin kuuluu seuraavia asiantuntijaorganisaatioita: ProAgria, maatalousoppilaitokset (mm. aikuisopisto ja ammattikorkeakoulu), TE-keskus, MTK ym. etujärjestöt, kunnat. Yrityssektorilla maatalouden kehittämisessä ovat vahvasti mukana meijerit, teurastamot ja lihanjalostajat, pankit, lannoite- ja konekaupat, vakuutuslaitokset. Kokonaisuudessaan toimijakenttä muodostaa maakunnallisen maatalousjärjestelmän, joka luo maakunnallisen maatalousstrategian. Sen avulla pyritään säilyttämään tuotanto maakunnassa ja luomaan pidempiä alueellisen tuotannon suuntaviivoja. Strategian yhtenä painopisteenä on laajentuvien maatilojen infrastruktuurin kehittäminen ja liikkeenjohtamistaitojen osaamisen parantaminen tilaa laajentaville viljelijöille. Tankit täyteen -hanke toteuttaa pääasiassa näitä strategisia tavoitteita. Tankit täyteen hankekoulutuksen implisiittisenä tavoitteena on ohjata ja kouluttaa viljelijöitä pitkälti maakunnallisten asiantuntijoiden avulla uudistamaan tilan hallintaa ja työmenetelmiään.

Taulukossa 6 on kuvattu hankkeessa toimivien asiantuntijaorganisaatioiden tehtäväjako. Kaikkiaan asiantuntijuus jakautuu hankkeessa seuraavasti: maaseutusihitteerit – kunta, eläkesopimusten asiantuntija – MELA, sukupolvenvaihdon neuvonta – ProAgria Pohjois-Karjala, rakentamisneuvonta – ProAgria Pohjois-Karjala, liikkeenjohtamisen neuvonta – ProAgria Pohjois-Karjala, rahoitusasiantuntija – pankki, meijeriasioiden asiantuntijoita – meijerit (viisi henkilöä), maataloustukien asiantuntija – P-K :n TE-keskus, asiakasnäkökulma – maatilayrittäjiä (kolme henkilöä), veroasiantuntija – Savo-Karjalan verovirasto, ympäristöasiantuntija – Pohjois-Karjalan ympäristökeskus, koulutusasiantuntijat – Pohjois-Karjalan Aikuisopisto (neljä henkilöä), rakentamisen asiantuntija – kunta, rakentamisen asiantuntija – P-K :n TE-keskus.

Edellä mainitut maataloustoimijat muodostavat 'monitoimijaisen asiantuntijaryhmän', joka muovaa *hankkeen* toimintamallin ja -käytännön. Ajatusta voisi kuvailla näin, että maatalousorganisaatiot analysoivat ensiksi maatalouden paikallisen tilanteen, missä asioissa tarvitaan koulutusta, neuvontaa ja hanketyötä, sekä rakentavat toteutusmallit, johon tässä tapauksessa on sisällynyt kolme teemaryhmää (sukupolvenvaihdos-, navetanrakentaja- ja business). Kysymyksessä ei kuitenkaan ole yksittäinen projekti, vaan pidempi prosessi, jolla pyritään vastaamaan vaatimuksiin, joilla maakunnan maatalouden rakennetta muovataan kilpailukykyisemmäksi. Hanke on keskittynyt yhden tuotantosektorin maailmaan, jossa se tuottaa kilpailussa vaadittavia puitteita.

Taulukko 6. Hankkeessa välitettyjen asiantuntijatietojen sekä asiantuntijoiden sijoittuminen teemaryhmittäin

Asiantuntijatieto	Rahoitustieto	Ympäristötieto	Järjestöasiat	Kouluttajan tiedot	Neuvojan tiedot
Tietojen välittäminen teemaryhmittäin	Kaikki teemaryhmät ja ohjausryhmä	Yksi teemaryhmä: Navetan rakentaja/investoija	Yksi teemaryhmä: Yrittäjän-/sukupolvenvaihdos	Kaikki teemaryhmät ja kenttätyö	Kaikki teemaryhmät ja kenttätyö
Asiantuntijoiden edustamat organisaatiot	Verohallinto Pankit TE-keskus Meijerit Kunta (4 kpl)	Ympäristökeskus	MTK	Pohjois-Karjalan aikuisopisto Kiteen ammattiopisto	ProAgria Pohjois-Karjala

Rahoitusasioita hankkeessa käsitellään usean asiantuntijaorganisaation työpanoksella. Sen sijaan maatalouden ympäristöasioita lähestytään hankkeessa vain navetan rakentaja/investoijateemassa, vaikka ympäristökysymys läpäisee kaikki kolme teemaa. Maatalouden ympäristökysymystä määrittävät mm. pellon ja metsän muokkaus, eläinten hyvinvointi, lannoitteiden laatu ja määrä, vesien huolto, jätteiden käsittely, maatalousmaisema sekä perinneympäristö (rakennettu ympäristö ja pellot, niityt, hakamaat). Maatalouden rakenteellinen muutos tuo ympäristöasiat välttämättä etualalle ja kun kaikki edellä mainitut tekijät kiinnostavat myös kuluttajia, niin ympäristökysymyksen moniulotteisuuden voi olettaa sisältävän myös taloudellisia, maaseudulle uusia töitä tarjoavia, mahdollisuuksia sekä ympäristöinnovatiivisia näkymiä. Tämän vuoksi ympäristö- ja rahoitusasiantuntijoiden vuoropuhelua tulee lisätä. Seuraavassa hankkeessa siihen on mahdollisuus. Jos hanke pyrkii huolehtimaan sen, että maatilayrittäjille rakennetaan hyvät työolosuhteet, niin tämän ohella on huolehdittava myös siitä, että tehokkuutta ei kasvateta myöskään ympäristön kustannuksella.

Hankkeen yleinen muotoilu tapahtuu ohjausryhmän asiantuntemuksella. Hankkeessa annettavan neuvonnan ja koulutuksen ideointi tehdään teemaryhmissä ja käytännön toteutuksesta vastaa aikuisopisto koulutuksen järjestämisen ja ProAgria neuvonnan osalta. Asiakkailla on oma edustus teemaryhmissä ja ohjausryhmässä. Kuitenkin vertaisryhmän osallistuminen hankeideointiin on jäänyt vähemmälle. Varsinaisissa teemaryhmissä on kussakin mukana vain yksi viljelijä, joka edustaa ns. asiakasnäkökulmaa. Hankkeeseen osallistuvat viljelijät ovat hankkeen kautta asiantuntija-avun piirissä, mutta samalla yksittäisinä koulutuksessa eikä heidän omaa asiantuntijuuttaan välttämättä päästä hyödyntämään kaikilta osin kokonaisvaltaisemmin.

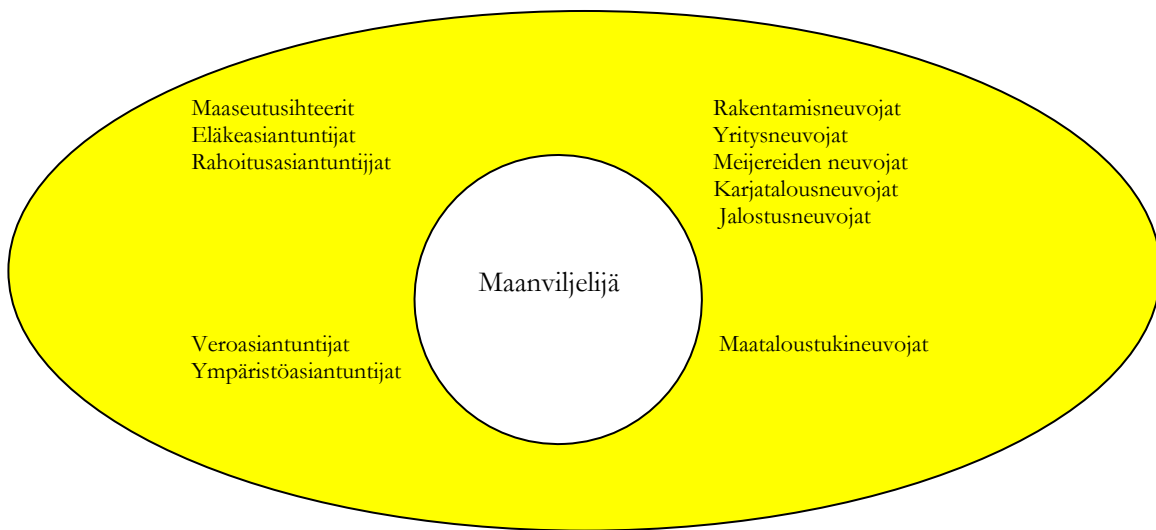
Tosin hankkeen kuluessa koulutustilaisuuksissa kerättyjen palautteiden kautta viljelijät ovat voineet esittää tarpeitaan ja ideoidaan hanketoimijoille. Navetanrakentamiseen liittyen pidettiin syksyllä 2004 Navettaongelmien päivä, jossa maatilayrittäjien kokemuksia kuunneltiin (mukana 4 maitotilayrittäjää). Tilaisuuden seurauksena työstettiin Navetanrakentajan ohjekirja. Pienryhmätoiminnan ideoita ja toimintatapoja haettiin kutsumalla business-osioon liittyneitä tiloja kuntakohtaisiin ideointipalavereihin keväällä 2004.²⁹ Taulukko 7 esittää toimintaan osallistuneiden henkilöiden tehtäväjakoa ja roolia hankkeen ideoinnissa.

Taulukko 7. Maakunnallisten asiantuntijoiden sijoittuminen hankkeessa

Tankit täyteen -hanke	Asiantuntijat/edustus		Mukana toiminnan ideoinnissa
Rahoitus	Pankit, meijerit, kunta EU/valtion maataloushallinto,		*
Johto- ja ohjausryhmä	Pankit, meijerit, kunta EU/valtion maataloushallinto, Proagria, P-K:n Aikuisopisto, P-K:n ammattikorkeakoulu		*
Hankekoulutuksen ja neuvonnan ideointi	Yrittäjänvaihdos/sukupolvenvaihdos-, navetan rakentaja/investoija, business -teemaryhmät		*
Kenttätoimijat	Neuvontaorganisaatio ProAgria P-K	Koulutusorganisaatio P-K:n Aikuisopisto	*
Asiakas/teemaryhmä	Kolme viljelijää		*
Asiakas / kohderyhmä	Omistajaa vaihtavat maatilat, tuotantorakennuksiin investoivat maatilat, toimintonsa kehittävät maitotilat, maitotilojen alihankkijat		

²⁹ Tankit täyteen -hanke, 2005

Maidontuotannossa uusien tuotantovaatimusten tuomat paineet kohdistuvat viljelijään. Siirryttäessä tuottajakeskeisestä ajattelusta maatilayrittäjyyteen kasvaa myös uusien hallittavien asioiden osuus. Viljelijän työ ja sen muutos onkin sidoksissa laajaan asiantuntijajoukkoon (kuvio 8).

Kuvio 8. Asiantuntijoita, joiden työhön maanviljelijän työ on sidoksissa

Uusiin vaatimuksiin perehdytään asiantuntijoiden välityksellä. Uuden oppiminen ei siten jää pelkästään viljelijöiden tehtäväksi, vaan myös organisaatioiden edustajat joutuvat jatkuvasti opettelemaan ja soveltamaan yhteisen maatalouspolitiikan uudistamisessa luotuja tavoitteita ja ehtoja. Nopean muutosvauhdin luomia ongelmia voidaan ratkaista hankekoulutusmallia kehittämällä. Oppimista tukeva malli voidaan rakentaa oppimisympäristöksi, joka tuo viljelijät ja muut maatalouden ja maaseudun asiantuntijat tiiviimpään keskinäiseen vuorovaikutukseen.

5.3 Yhteistoiminnallinen oppiminen

Usein hankkeiden tuloksena korostuvat määrälliset tavoitteet. Yhtä tärkeää on kuitenkin se, miten ja mitä hankkeissa ja hankkeista opitaan. Tankit täyteen -hankkeessa koulutuksia ideoidaan teemaryhmissä. Teemaryhmiin on kutsuttu mukaan maatalouden ja maidontuotannon asiantuntijoita. Teemaryhmätoimintaa voidaan tarkastella yhteistyötä ja vuorovaikutusta korostavan sosiaalisen prosessin (sosiaalisen ympäristön) näkökulmasta³⁰.

Teemaryhmätoiminnalla on luotu maitotilojen kehittämisen perusta, jota voidaan soveltaa tulevissa hankkeissa. Tankit täyteen -jatkohanketta suunniteltaessa tulisi myös huomioida maatilojen erilaistuvat suunnitelmat. Maatiloilla tehtävät tulevaisuutta koskevat päätökset jakavat tiloja esimerkiksi alla olevan ryhmittymisen mukaisesti:

1. Investoidaan maatilan laajentamiseen
2. Tehdään sukupolvenvaihdos
3. Lopetetaan tuotantoa
4. Jatketaan entiseen malliin
5. Muotoudutaan monialaiseksi tai monitoimiseksi maatilaksi
6. Siirrytään muun alan yrittäjäksi ja/tai palkkatyöhön

³⁰ Valkeavaara, 1999

Tankit täyteen -hanke on keskittynyt kahteen ensimmäiseen ryhmään. Pohjois-Karjalassa muutosvauhti maataloudessa kiihtyy ja maidontuotantoa jatkavien tilojen määrä vähenee. Tämän vuoksi on etsittävä keinoja, joilla tuetaan toimintaansa laajentavia viljelijöitä ja edesautetaan maaseutuelinkeinojen monipuolistumista.

Teemaryhmiin on, kerääntyvän kokemuksen myötä, karttunut tietoa siitä, mitä seuraavan hankkeen koulutusosioon tulisi sisältyä. Maaseutuyrittäjyyden kannalta voidaan olettaa, että uuden hankkeen sisällöllisenä painopisteenä on myös monialaisen maaseutuyrittäjyyden edistäminen. Teemaryhmissä voidaan hyödyntää vertaisryhmien eli viljelijöiden pienryhmien kokemuksia ja ideoita. Koulutushankkeessa vuorovaikutusta voidaan lisätä soveltamalla ns. yhteistoiminnallisen oppimisen käytäntöä. Maidontuotannon uudistamisen ja maaseutuyrittäjyyden edistämisen kannalta kysymys on siitä, minkälaista oppimista hankkeessa tapahtuu sekä missä yhteyksissä ja miten oppiminen tapahtuu. Siinä mielessä Tankit täyteen -hanketta voidaan arvioida vuorovaikutteisen oppimisen avulla. Engeströmin³¹ uudistavaa oppimista käsittelevä kolmijako soveltuu siihen hyvin. Hän jaottelee uudistavan oppimisen innovaatiope-
rusteisesti 1) ratkaisuinnovaatioon, 2) prosessi-innovaatioon, 3) järjestelmäinnovaatioon.

Ratkaisuinnovaatioita tuottava oppiminen on luonteeltaan hetkellistä, joka yleensä tuottaa yhden uuden välineen, uuden säännön tai organisaation uuden työnjaon muodon. Prosessi-innovaationa tai elinkaari-innovaationa hahmottuvassa oppimisessa tietyn kohteen elinkaari raaka-aineesta valmiiksi tuotteeksi muovaa merkittävästi organisaation toimintaa. Ratkaisuinnovaatioissa havaitut ja korjatut virheet ovat välittömiä ja sisällöltään rajattuja.

Prosessi-innovaatioissa tekijä alkaa hahmottaa kohdetta monivaiheisena vuorovaikutteisesti rakentuvana ongelmana eikä itsestään selvänä ja lopullisena ratkaisuna tai suoritteena. Oppimisprosessien aikajänne on huomattavasti pidempi kuin ratkaisuinnovaatioiden. Prosessi-innovaatioissa virheet ovat toimintajärjestelmässä pitkään piilevinä vaikuttavina ongelmina.

Myös järjestelmäinnovaatioissa virheet ovat toimintajärjestelmässä pitkään piilevinä vaikuttavia ongelmia. Järjestelmäinnovaatioissa tekijäryhmä rakentaa toimintajärjestelmälle uuden mallin ja siirtää sen käytäntöön sellaisella tavalla, jossa keskeisessä roolissa ovat uutta tietoa välittävät toimijat, jotka kytke-
tään yhteen kokonaisuudeksi uudella tavalla. Oppiminen hajautuu pitkälle aikavälille ja johtaa moniin sosiaalisiin kytkentöihin osanottajien keskuudessa. Oppiminen noudattaa omaa etenemislogiikkaansa, jota Engeström nimittää ekspansiviseksi oppimiseksi. Engeström³² kysyy voisivatko ihmiset yhdessä oppia käynnistämään ja ohjaamaan omia kehitysprosessejaan ja oppimaan itse kehittämään omia yhteisöllisiä toimintajärjestelmiään. Prosessissa tämä tarkoittaa jonkin sellaisen toimintatavan oppimista, josta ei ole valmista siirrettävää mallia. Kysymys on siitä, että järjestelmä ymmärtää toimintaympäristön uudella tavalla, mutta osallistaa ihmiset sen kehittämiseen.^{VIII} Yhteistoiminta opettaa ongelmien ratkaisuun. Pienryhmissä yhdessä työskenteleminen opettaa keskinäiseen vuorovaikutukseen ja yhteisesti laadittujen tavoitteiden asettamiseen. Tankit täyteen -koulutuksen yhteydessä syntyneiden pienryhmien kokemuksia voidaan siten jatkossa hyödyntää koulutuksen kehittämisessä.

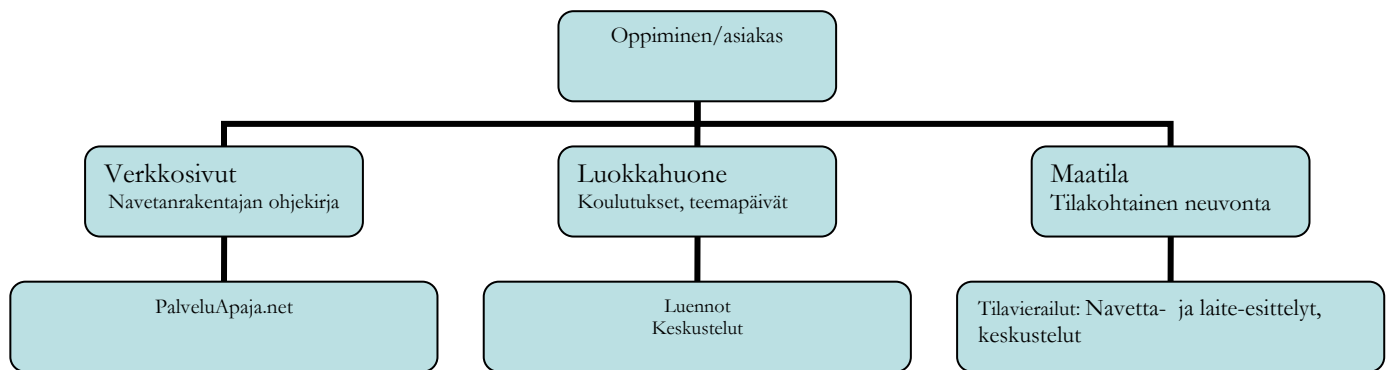
5.4 Oppimisperustasta oppimisympäristöön

Tankit täyteen -hankkeessa on luotu toimintamalli, joka voisi oppimisen tavoitteissa kasvaa prosessi- ja järjestelmäinnovaatioita kohti. Uudistuvan maatalouden opettamisessa voidaan yhteistoiminnallista oppimista soveltaa sekä luokkahuoneissa että maataloilla ja kehittää niiden rinnalle uutta oppimisympäristöä. Hanke on tuottanut kahdelle tasolle toimintamallit, organisaatiotasolle teemaryhmätyön ja viljeli-

³¹ Engeström, 2004

³² Engeström, 2004

jöiden ja yrittäjien tasolle pienryhmätyön. Nämä kaksi tasoa on mahdollista yhdistää oppimisen saralla. Hankkeen sisältämä vuorovaikutus toimii kouluttajien, neuvojen ja muiden asiantuntijoiden välillä. Maidontuottajat ovat hankkeessa keskeisessä asemassa. Navettarakentamisessa hanke toimii rakentamisen asiantuntijana ja sukupolvenvaihdosprosesseissa neuvojana. Business-teeman avulla on tuotettu pienryhmätoimintaa, jonka toivotaan jäävän yrittäjien toimintamalliksi. Hankkeen oppimisperusta rakentuu pääasiassa perinteisistä luokkaopetuksista, neuvonnasta ja maatilavierailuista sekä tietoverkkotoiminnasta (kuvio 9).

Kuvio 9. Hankkeen oppimisperusta

Viljelijäpalautteen mukaan uuden maataloustiedon välittäminen viljelijöille ja yrittäjille on perustan kautta toiminut hyvin. Maatalous aluekehittämisen osa-alueena kuitenkin asettaa toimintamallin erilaiseen valoon. Meneillään oleva rakennemuutos koettelee maataloutta ja sitä kautta maakuntaa, kuntia, kyliä. Siten hanketoimintaa voidaan tarkastella myös *alueellisen oppimisen* näkökulmasta ja maataloutta maaseudun kehittämisen osana.

Seuraavalle hankekaudella viljelijät tarvitsevat apua uusiin töihin, työvoiman palkkaukseen, työssä jaksamiseen. Tämä tarkoittaa selkeää informaatiota sekä organisaatioiden kesken että asiakkaiden ja organisaatioiden välillä. Suomessa maatalousneuvontajärjestelmän ja viljelijän asiakkuussuhde ulottuu yli sadan vuoden taakse. Kysymyksessä on pitkä jatkumo yhteistyötä. Euroopan unionin ohjelmallinen alueiden kehittämissä politiikka on tuonut perinteisen neuvonnan rinnalle kumppanuuteen perustuvat toimintatavat ja koulutushankkeet. Ohjelmallisessa kehittämisessä kansalaiset voivat osallistua heitä koskevien toimenpiteiden suunnitteluun. Lähtökohtana on se, että uusia kehittämisideoita omaavat yhtä lailla myös alueiden asukkaat ja asiakkaat kuin eri hallintosektoreiden asiantuntijatkin.

Tankit täyteen -koulutustematiikan ja käytännössä oppimisen toimintamallia voidaan kehittää ja jäsentää uudelleen *oppimisympäristön* käsitteen avulla. Oppimisympäristön käsite liittyy mm. oppimisen ja koulutuksen irtautumiseen määrätystä, esimerkiksi oppilaitoksen, tilasta ja sen lukujärjestyksestä eli ajasta. Varsinkin projektityöskentelyn yleistymisen yhteydessä on noussut esille myös kysymys oppimisympäristöjen kehittämisestä, joissa taitoja voi oppia käytännössä³³. Perinteinen oppimistehdas-metaforan rinnalle ollaan kehittämässä avoimia oppimisympäristöjä. Uudenlaiset oppimiskeskukset voivat toimia yhtä aikaa monissa eri pisteissä, eikä välttämättä tarvita kiinteitä toimipisteitä. Opiskelun ohjaajat antavat palautetta, jonka perusteella opiskelija korjaa suoritustaan. Opiskelijan ei tarvitse mennä tiettyssä paikassa ja tietynä aikana tarjottavan tiedon äärelle.³⁴

³³ Lehtinen et al., 2000

³⁴ Pirttilä, 1999

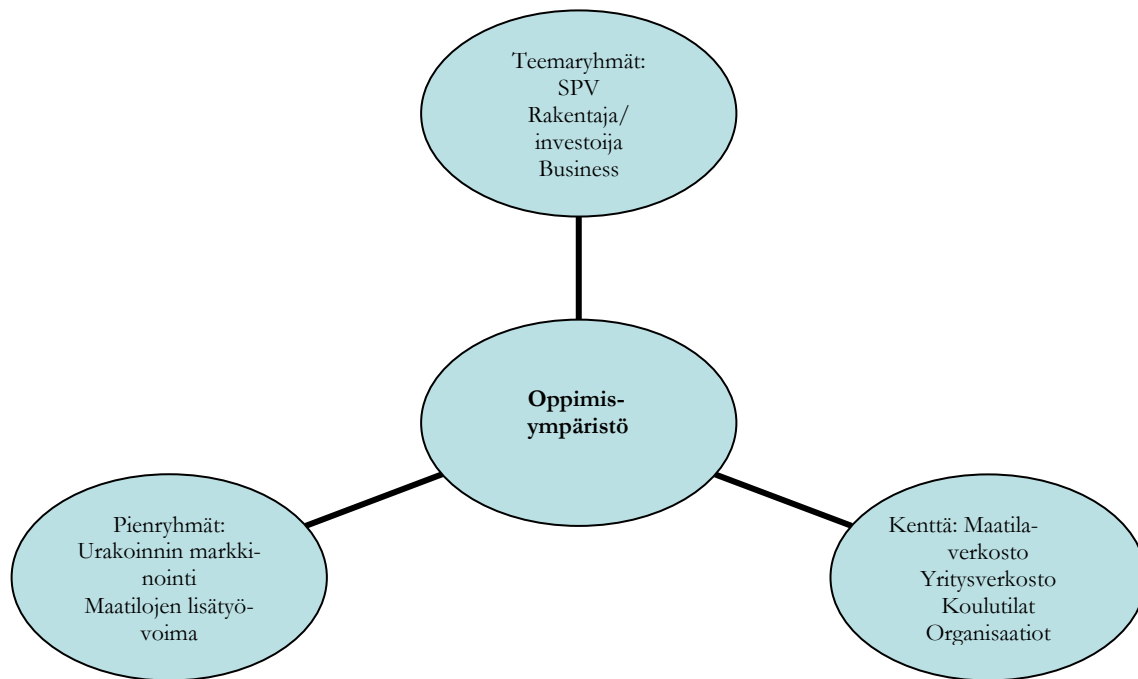
Pirttilän ajatusmallia voidaan soveltaa koulutushankkeeseen, mutta sillä erolla, että opiskelijan tulee myös tehdä käytännön töitä opintopaikoissa. Pelkkä verkko-opetus ei riitä. Nopeasti muuttuvissa tilanteissa ratkaisevaa on toimijoiden kyky yhteistyöhön. Näin ollen toiminnan seuraava vaihe olisi vuorovaikutukseen perustuva oppimisen ja suunnittelun toimintamalli. Ideaalisessa tapauksessa tämä ei merkitsisi enää vain tiedon välittämistä viljelijöille ja yrittäjille, vaan toimijoiden välisessä kanssakäymisestä syntyvää uutta käytännöllistä tietoa ja toimintaa. Maatalouden nopeaan kehitysvauhtiin ja muutoksiin sovellettuna strategia tarkoittaisi sitä, että myös maaseutuorganisaatioiden tulee kyetä muuttamaan ja uudistamaan omia työtapoja³⁵.

Tankit täyteen -koulutus sisältää sekä verkko- että käytännön elementtejä, joiden avulla oppimisympäristöä voidaan kokeilla. Launiksen ja Engeströmin mukaan koulutusta tulee tarkastella enemmän kollektiivisen kuin yksilöllisen oppimisen näkökulmasta, jolloin uuden tiedon omaksuminen lisäksi on tärkeää, että organisaatio tutkii omaa toimintaansa ja kokeilee uusia toimintatapoja. Tällöin ei tule turvautua pelkkien yleisten trendien, kuten tiimityön, verkostoitumisen ja asiakaslähtöisyyden toistamiseen, vaan pyrkiä yhteistoimintaa estävien rajojen ylittämiseen. Rajojen ylittäminen merkitsee asiakkaiden, alihankkijoiden ja strategisten kumppaneiden kanssa tehtävän yhteistoiminnan toteuttamista uudella tasolla. Kirjoittajat esittävät, että *asiantuntijuus ei ole asiantuntijayksilön tai yhden asiantuntijaryhmän ominaisuus, vaan yhteisöllisen oppimisen ja toiminnan ominaisuus*. Liian nopeasti uusiutuvat asiat ja niiden opettelu siirtävät asiantuntijayksilölle kohtuuttoman työtaakan. Tämän vuoksi Engeström & Launis tarkastelevat asiantuntijan työtä kohteellisen toiminnan osana.³⁶

Maatalouden kohteellinen toiminta on ravinnon tuottaminen, jonka ehdot ovat historiallisesti muuttuvia. Viljelijät tuottavat ravintoa (sekä ympäristöä ja maisemaa) ja heidän siihen liittyvä kokemuksellinen asiantuntijuutensa tulee huomioida hankkeiden toteutuksessa. On myös huomioitava se, mitä vaikutuksia ravinnon tuottamisella on ympäristöön. Maataloussektorin on opittava toimimaan muutoksissa siten, että se säilyttää tietouden ja tuntemuksen perusasiaan eli ympäristön huomioonottavan viljelyn ja tuottamisen osaamiseen. Innovatiivinen oppimisympäristö ei siis tässä yhteydessä perustu pelkkään tietotekniikkaan ja verkko-opetukseen, vaan monipuolisen asiantuntijaryhmän (neuvojat, kouluttajat, viljelijät ja yrittäjät) vuorovaikutukselliseen toimintaan, jonka perusta on maatiloilla ja maaseudun yrityksissä.

³⁵ Engsteröm, 2004

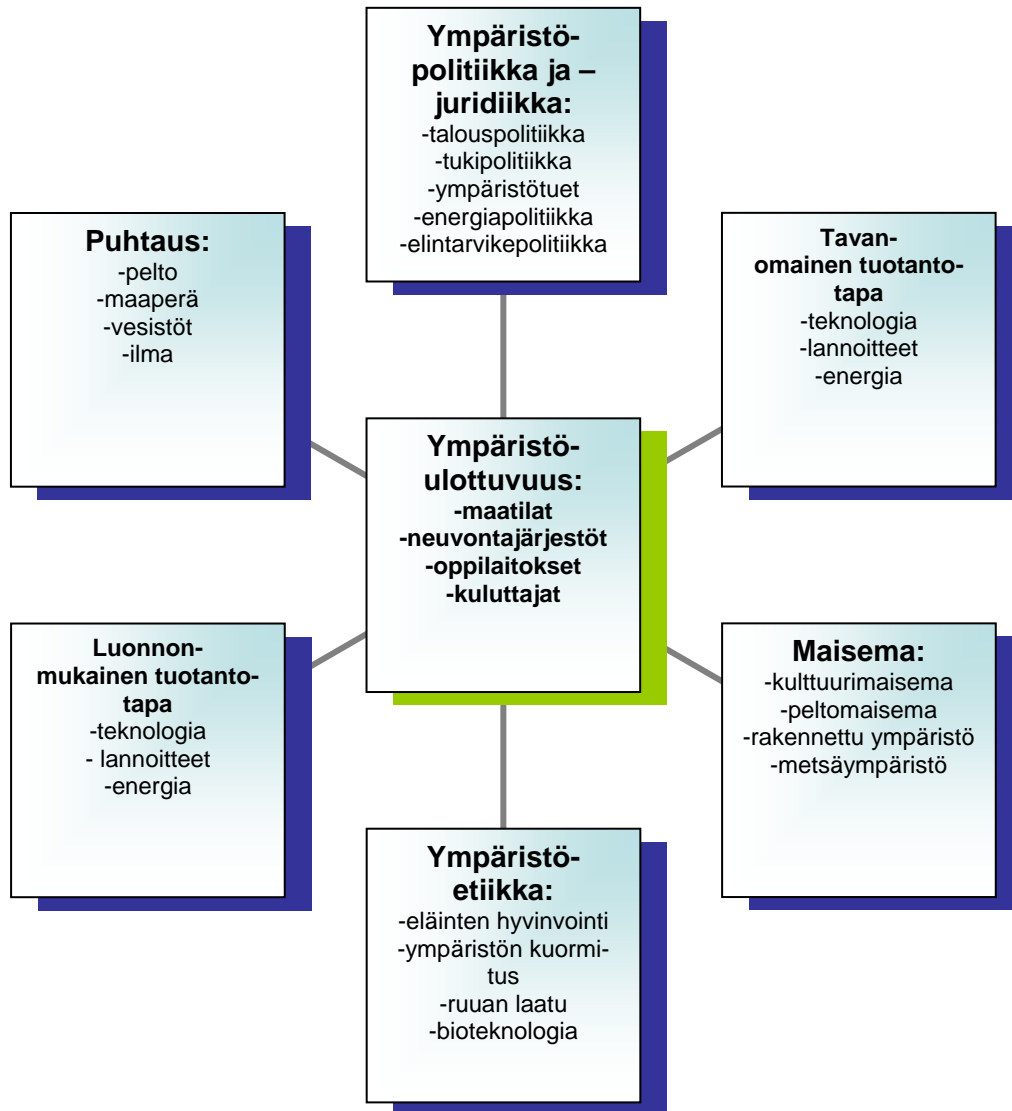
³⁶ Launis & Engeström, 1999

Kuvio 10. Tankit täyteen -hanke oppimisympäristönä

Oppimisympäristö on hankeyksiköiden, teemaryhmien, pienryhmien, maatilojen, yritysten ja organisaatioiden keskiössä (kuva 10). Oppimisympäristö on areena, joka voidaan rakentaa ensinnäkin hajasijoittamalla sitä fyysisiin toimipisteisiin, toiseksi oppimisympäristö voi itse rakentaa oman verkkosivuston, kolmanneksi kokonaisympäristö (luokka, maatila/yritys/verkkosivut) toimii asiantuntijoiden ja asiakkaiden kriittisenä keskustelualueena. Oppimisympäristössä voidaan tuoda esille ns. hiljaista tietoa ja sen sisältämiä oivalluksia. Eri toimipisteissä syntyvä tieto ei näin ollen jäisi irralliseksi, vaan olisi nopeasti testattavissa ja sovellettavissa jossain muissa projektiyhteyksissä. Oppimisympäristön kautta voidaan nopeammin yhdessä ennakoida maatalous- ja maaseutupolitiikan vaikutuksia ja toimia. Oppimisympäristö toimii niin ikään organisaatioiden ja asiakkaiden yhteisenä tiedotuskanavana. Toimintamallissa olennaista olisi se, että siinä joudutaan ylittämään perinteiset sektorirajat. Se johtaa oppimiseen. Omiin vahvuuksiin ja omaehtoisuuteen perustuvassa aluekehittämisessä, jossa vastuu on yhä enemmän siirtynyt kansalliselta tasolta alueille, on tärkeää, että on välineitä, joilla kehitystä ja kehittämistä voidaan seurata ja opiskella avoimesti. Oppimisympäristö on tapa osallistaa viljelijät ja muut maaseutuyrittäjät siihen samoin kuin hankkeiden suunnitteluun ja toimintaan.

Tankit täyteen -hankkeessa maatalouden ympäristöulottuvuus on jäänyt vähäiselle huomiolle. Kuvassa 11 oppimisympäristön sisältöä havainnollistetaan ympäristöulottuvuuden kautta. Ympäristökysymys on 'ongelmakimppu', johon voidaan etsiä ratkaisuja myös paikallisella tasolla ja yhdessä viljelijöiden kanssa. Tätä kautta voi syntyä myös uusia innovaatioita. Lisäksi Euroopan unionin yhteisen maatalouspolitiikan uudistaminen vuonna 2003 on tuomassa maataloustukiin täydentäviä, pitkälti maatalouden ympäristövaikutuksia korostavia ehtoja^{IX}.

Kuvio 11. Maatilatalouden ympäristöulottuvuus

Oppimisympäristön lähtökohtana voi olla myös maatalouden ja teknologisen kehityksen yhteys. Teknologiaulottuvuus määrittää Tankit täyteen -hankkeen teemoja, jolloin maatilatalouden koulutusyhteistyön tarve näkyy seuraavissa asioissa:

1. Työaikakysymys

Työtä helpottavien ratkaisujen etsintä on nostanut esiin työvoimakysymykset. Osalle maatioista ratkaisu työmäärän kasvun ja työkustannusten leikkaamiseen liittyy yhteistyöhön tai urakoitsijoiden käyttöön. Maatilatyön uudelleen organisointi tulee tehdä, yrittäjän, organisaatioiden sekä työntekijän/urakoitsijan yhteistyönä.

2. Modernin maatilatalouden infrastruktuurin hallinta

Eurooppalaista maatalouden tuotantojärjestelmää rationalisoidaan ja kehitetään yritysmäisempään suuntaan. Maidontuotannossa uudet navetat suunnitellaan ja rakennetaan automaatiota hyödyntäviksi tuotantolaitoksiksi. Navetassa koneet hoitavat lypsytyön ja eläinten ruokinnan sekä maidon laatuun liittyvän tarvittavan informaation keräämisen ja päivittämisen. Automatisoitu navetta perustuu informaatiotek-

nologian hyödyntämiseen ja soveltamiseen, mutta on vain yksi osa modernia rationaalisesti suunniteltua maatilajärjestelmää.

Maatilojen uudistamisessa tähdätään kokonaisuuksiin, joiden toimintaa hallitaan logistisen toimintatavan mukaisesti. Maatilan kokonaisuudesta asuinpiha asuinrakennuksineen on enää pieni osa, suurelta osin tilaa hallitsee ns. tuotantopiha, johon kuuluvat uusi ja vanha tuotantorakennus (vanhaa käytetään esimerkiksi karanteeninavettana), säilörehusiilot, katettu rehusilo, lietesäiliöt, jaloittelutarha, konehalli. Raskaalle liikenteelle on tuotantopihaan oma tieyhteys. Maatilan logistiikka perustuu konelinjan, lantalinjan, maitolinjan, eläinlinjan ja rehulinjan hallintaan. Pellot sijaitsevat osin tilan lähellä, mutta yhä useammin myös kauempana tuotantopihasta.³⁷

Uuden infrastruktuurin merkittävimpänä tekijänä korostuu siten teknologia. Moderneja laitteistoja koskeva koulutus hoidetaan kuitenkin pitkälti laitevalmistajien taholta. Tietous uusista laitteista on siten subjektiivista. Yrittäjälle uuden teknologian soveltaminen nopeassa aikataulussa sisältää myös riskejä. Hankkeissa olisikin kyettävä arvioimaan erilaisten teknologiasovellusten ominaisuuksia ja sopivuutta, jotta yrittäjät eivät lähde tekemään liian suuria tai väärää investointeja. Viljelijät tukeutuvat tiedon haussa toistensa kokemuksiin, mutta niiden ohella tarvitaan oppilaitosten asiantuntijoiden antamaa objektiivisempaa koulutustietoa. Oppimisympäristössä voidaan opiskella uutta teknologiaa, perehtyä järjestelmiin ja verrata eri teknologioita. Oppimisympäristön rakentamisella voidaan siten tukea maantieteellisesti toisistaan kaukana sijaitsevien maitotilojen kehittämistä. Esimerkiksi automatisoitu navettatyö lypsyrobotteineen vaatii koulutusta, johon voidaan hyvin soveltaa virtuaalista oppimisympäristöä. Oppimisympäristössä mahdollistuu ammattitaitoisen neuvojan, kouluttajan ja viljelijän sekä viljelijöiden keskinäinen vuorovaikutus.

Oppimisympäristö mahdollistaa kriittisen keskustelun uusien sovellutusten tarpeellisuudesta tai tarpeettomuudesta. Maatalouden hankkeissa tulisi kyetä ennakoimaan sitä, miten uusien rakenteiden edistäminen vaikuttaa työolosuhteisiin, henkiseen ja fyysiseen terveyteen sekä ympäristöön. Kaikki niihin liittyvä asiantuntemus voidaan yhdistää oppimisympäristössä. Oppimisympäristön avulla maatalouden koulutusta ja neuvontaa voi tietoisemmin kytkeä maaseudun kehittämistavoitteisiin. Jatkossa koulutus ei kohdistu pelkästään laajentaviin maataloihin vaan yhtä lailla myös monialaisiin maataloihin ja maaseudun uutta yrittäjyyttä rakentaviin yrittäjiin ja toimialoihin. Lähiruoka, maisema, luomutuotanto ja myös matkailu liittyvät maataloustuotantoon. Nämä teemat kiinnostavat kuluttajia. Oppimisympäristön kautta maatalous kytkeytyisi näin ollen myös osaksi alueellista kehittämistä. Oppimisympäristössä mukana olevat organisaatiot joutuvat katsomaan omaa toimintaansa uudella tavalla ja ehkä näin ylittämään eri sektoreiden ylläpitämiä ja tavoitteita estäviä hallintorajoja.

³⁷ Tankit täyteen -hanke (2005): Navetanrakentajan ohjekirja.

6. ARVIOINNIN LOPPUPÄÄTELMÄ

Tankit täyteen -hankkeen arvioinnin tavoitteena on ollut selvittää hankkeen toimintamallia. Arvioinnissa huomio kiinnitetään kahteen eri, toisistaan riippuvaiseen, tasoon – organisaatio- ja viljelijätasoon. Ensisiksi on haastateltu hankevetäjiä, jotka pohtivat hankkeen käytäntöä, neuvonnan ja koulutuksen merkitystä ja toimintaympäristön muutoksia. Tämän jälkeen, arvioinnin toisessa vaiheessa, on haastateltu hankkeeseen ja koulutuksiin osallistuneita viljelijöitä. Näkemyksissä hahmottuu maataloustyön muutos. Tehokkuusvaatimukseen sovitettu tuotantotyö on kamppailua kilpailun paineissa. Maatilan tai yrityksen rakenteellinen uudistaminen on, varsinkin jos siihen sisältyy sukupolvenvaihdos, suuri henkinen ja taloudellinen prosessi. Teknisten innovaatioiden työtä helpottavista sovellutuksista huolimatta muutos voi perhepiirissä sisältää erilaisia odotuksia tai muutos voi tuoda myös sosiaalisia onnistumisen paineita. Näin sekä alueellisten maatalousasiantuntijoiden että viljelijöiden on etsittävä yhteinen strategia, joilla kollektiivisesti tuetaan muutoksissa kamppailevia tuottajia, yrittäjiä tai tuotannon lopettavia. Siinä yhteydessä koulutushanke on tärkeä apu, jolloin kysymykseksi nousee, mitä ja miten opitaan. Arviointi rajautuikin hankkeen koulutusosioon.

Hanketoimijat näkevät maatalouden kehityksen tilanteena, jossa valittu maakunnallinen strategia, maidontuotantoon erikoistuvien tilojen kehittäminen luo perustaa maakunnan elintarviketuotannolle. Toimijat huomioivat monialaisuuden merkityksen, mutta eivät konkretisoineet sitä koskevaa strategiaa haastatteluvaiheessa. Maidontuotantoon laajentavat viljelijät pitävät hankkeita yleensä positiivisena ja analysoivat käytännön näkökulmasta koulutuksen toimivuutta. Siinä mielessä viljelijäryhmän osuutta hankeideoinnissa tulisi lisätä, koska heidän tarpeisiin hankkeita rakennetaan. Lisäksi näin myös ohjausryhmässä voidaan ennakoida paremmin mitä maataloilla tarvitaan. Maatalousneuvonnan ja koulutuksen organisaatiot ovat hanketoiminnan asiantuntijoita. Maidontuotannon kehittämiseen hanke on onnistunut luomaan toimivan mallin. Hankkeen teemaryhmätoimintaa voidaan pitää onnistuneena ja kehitettävissä olevana työtapana. Navetan rakentaja/investoija -teemaryhmä on ideoinut työtapoja, joilla viranomaistahot tulisivat tietoisemmiksi toisistaan ja työskentelyä voitaisiin edistää, esimerkiksi rakennus- ja ympäristöasioissa.

Toimintamallia voidaan edelleen soveltaa ja kehittää omaehtoista pienryhmätoimintaa tukemalla. Tällöin kehittämistarpeiden ja toimenpiteiden ideoiminen siirtyy enemmän myös maaseudulle. Koulutuskokeiluna voitaisiin rakentaa maatiloja, yrityksiä sekä koulutus- ja kehittämisorganisaatioita yhdistävä oppimisympäristö. Oppimisympäristössä toimintoja voidaan verkostoida tarpeen mukaan ja oppipaikkoina voivat myös toimia hankkeen tai projektin opetukseen mukaan sitoutuvat maatilat ja yritykset.

Maatalouden rakennemuutos etenee maatalous- ja maaseuturahoituksen muutoksen myötä. Tukipolitiikan muutokset luovat epävarmuuden ilmapiiriin. Suomalainen maatalousajattelu on korostanut kannattavuutta ja rinnastuu vain osin EU:n maatalouspoliittiseen käsitykseen, jossa toimivan maatilan malli kiinnitetään pinta-alan ja eläinten määrää korostavaan tukipolitiikkaan (siirtymä hehtaari- ja eläinkohtaisesta tuesta tilatukijärjestelmään). EU:ssa maataloustukien rajat on asetettu tilakoon mukaan, mikä siten on myös määrittänyt pientilojen koon. Rajan yläpuolelle sijoittuvat tilat määritellään elinkelpoisiksi. Lisäksi maatilojen sijainti, peltomäärä ja niiden laatu ovat ratkaisevan tärkeitä tuotannon edellytysten tekijöinä. Näissä rajoissa useampi tila on päätynt lopettamaan tuotannon. Toisaalta moni päätyy myös vaihtamaan tuotantotapaa tai -suuntaa. Suomen maaseutualueilla muutosprosessi merkitsee maitotilojen vähentymistä. Maatalousrahoituksen piiriin ovat jäämässä enää erikoistuvat, laajentavat maatilat, joita on kolmannes maataloista. Toinen kolmannes monipuolistaa tuotantonsa. Yksi kolmasosa luopuu tuotannosta.

Tankit täyteen -hankkeen käyttämä temaattinen toimintamalli on luonut perustan, jonka pohjalta voidaan organisaatioyhteistyötä viedä eteenpäin myös uusien maaseutuelinkeinojen edistämiseksi. Suuri osa

maatilatalouden yrityksistä kuuluu maaseudun uusien yritysten joukkoon. Niitä ei rahoiteta maatalouden vaan maaseudun kehittämisarvoista tai muista rahastoista.³⁸ Tämä merkitsee sitä, että toimenpiteitä voidaan suunnata perusmaatalouden kehittämisestä myös maaseudun kehitykseen. Tuotannon laajentamisen rinnalla painotetaan tuotannon sisällöllistä kehittämistä, tuotteiden kirjoa ja monitoimisia tai monialaisia tiloja. Maidontuotannon rinnalla kehittämisen kohteina voivat olla maataloustuotteiden jalostaminen, matkailu, urakointi tai kirjanpito. Uusia mahdollisuuksia kuvastavat myös lähiruoka, luonnonmukainen tuotanto, monikäyttöinen ja -muotoinen metsä, bioenergia sekä maiseman hoito.

Viitteet:

- Bengs, Christer (2000):
Katsaus aluekehitystutkimukseen. Sitran raportteja 3. Sitra. Helsinki.
- Engeström, Yrjö (2004):
Ekspantiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Vastapaino. Tampere.
- Haapanen, Mikko, Heikura, Jouko, Leino, Kalle (2004):
Maatila liikeyrityksenä. WSOY. Juva. 2004.
- Harju, Johanna & Pirilä Hannu (2004):
Maaseutuyrittäjyys – millainen mahdollisuus. Turun kauppakorkeakoulu. Yritystoiminnan tutkimus- ja koulutuskeskus. B1 2004. Kirjapaino Esa Print. Tampere.
- Katila, S. (2000):
Moraalijärjestyksen rajaama tila: maanviljelijä yrittäjä-perheiden selviytymisstrategiat. Helsingin kauppakorkeakoulu A-sarja. 174. HKKK: Helsinki.
- Kumpulainen, Mikko (1999):
Maan ja talouden välissä. Viisi kertomusta suomalaisen maatalon luontosuhteen muutoksesta. Joensuun yliopisto. Maantieteen laitos. Joensuu.
- Launis, Kirsti, Engeström, Yrjö (1999):
Asiantuntijuus muuttuvassa työtoiminnassa. Teoksessa, Anneli Etäpelto & Päivi Tynjälä (toim.): Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia. Wsoy. Juva.
- Laurila, Pia (1996):
Uuden maaseudun tiellä. Tutkimus maaseutuväestön uusista toimeentulomuodoista. Länsi-Suomen taloudellinen tutkimuslaitos. Julkaisu 67. Vaasan yliopisto.
- Lehtinen, E., Vauras, M., Salonen, P. & Kinnunen R. (2000):
Oppimisteoriasta oppimisympäristöön. <http://etu.utu.fi/papers/oppimisteoriasta>
- Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä (2004):
Elinvoimainen maaseutu – yhteinen vastuumme. Maaseutupoliittinen kokonaisuohjelma 2005 – 2008. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä. Sisäasiainministeriö. Helsinki.
- Mustakangas, Ella (2002):
Maatalous menestyy, maaseutu menettää. tapaustutkimus Etelä-Pohjanmaan maataloudesta. MTT:n selvityksiä 20. MTT Taloustutkimus. <http://www.mtt.fi/mmts/pdf/mmts20.pdf>.
- Niemelä, Jari: (1996):
Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle. Suomen historiallinen seura. Maaseutukeskusten liitto. Tammer-Paino Oy. Tampere.
- Niemelä Jari (2004):
Hevosista traktoreihin – lannasta väkilannotteisiin. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.), Suomen maatalouden historia III. Suuren muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki. 2004.
- Pirttilä, Ilkka 1999:
Peter Jarvis – Oppimisen paradoksi myöhäismodernissa. Teoksessa Tapio Aittola (toim.): Kasvatustieteiden teoreettikoja. Tampere: Gaudeamus.

³⁸ Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä, 2004

- Pohjois-Karjalan Aikuisopisto, (2003):
Tankit täyteen väliraportti 31.12. 2003
- Rantamäki-Lahtinen, Leena (2004)
Maatilojen monialaistaminen – Empiirinen analyysi monialaisuuteen vaikuttavista tekijöistä. MTT taloustutkimus. Maa- ja elintarviketalous 50. Vammalan Kirjapaino Oy.
- Rikkinen, Pasi (2003):
Maatalouden tulevaisuus vuoteen 2025. Elintarvikeketjun asiantuntijoiden tulevaisuudenkuvia Suomen maataloudesta. Väliraportti. MTT:n selvityksiä 32. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. Data Com Finland Oy. Helsinki.
- Rissanen, Eija, Leppänen, Marika, Vainio, Arttu (2001):
Maaseutuyrittäjän tuki- ja neuvontapalvelut. Arvioita toimivuudesta ja näkökulmia kehittämiseen. Vaasan yliopisto. Levon-instituutti. Vaasa.
- Seppänen-Järvelä, Riitta (2004):
Prosessinarviointi kehittämissuunnitelmassa opas käytäntöihin Fin Soc arviointiraportteja 4/2004. Stakes. Helsinki.
- Siiskonen, Pirjo (1990):
Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuessa: tutkimus maatalon emännän ja isännän muuttuvista rooleista työnjaon avulla tarkasteltuna. Helsingin yliopisto. Maaseudun tutkimus ja koulutuskeskus. Mikkeli.
- Sulkunen, Pekka (2001):
Evaluatio ja interventio. FinSoc News. Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 1/2001. Stakes.
- Valkeavaara, Tuija (1999):
Ongelmien kautta asiantuntijaksi? – Henkilöstön kehittäjien kokemuksia työnsä ongelmallisista tilanteista. Teoksessa, Anneli Etäpelto & Päivi Tynjälä (toim.): Oppiminen ja asiantuntijuus. Työelämän ja koulutuksen näkökulmia. Wsoy. Juva.
- Vihinen, Hilka (2004):
Maaseudun muutos. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.), Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen. SKS. Helsinki.

Dokumenttiaineisto:

Tankit täyteen väliraportit 2002, 2003, 2004, 2005

Loppuviitteet:

^I Uuden alueellisen kehittämissuunnitelman määrittäjänä ovat pääosin EU:n rakennerahastojen kehittämissuunnitelmat ja yhteisöaloitteet. EU:n muotoilemaa alueiden kehittämissuunnitelmaa ei enää luonnehdi väestön elinolojen kehittämisen alueellinen tasapaino, kuten oli perinteisessä suomalaisessa aluepolitiikassa aiemmin, vaan taloudellinen tehokkuus. Ohjelmien ja aloitteiden sekä yksittäisten hankkeiden toteutukset on komissio määrittellyt arvioitaviksi. (Bengs, 2000)

^{II} Käytännössä kehittämissuunnitelmia ja -hankkeita arvioiva tutkimustyö on pitkälti selvitysluonteista tutkimusta. Lisäksi tehdään vielä aluekehitystyötä palvelevaa tutkimustyötä, joka on soveltavaa ja osittain selvitysluonteista tutkimusta. Palvelevan tutkimuksen avulla pyritään monipuolistamaan kehitystyön keinovalikoimaa. Palveleva tutkimus toimii yhteistyössä paikallisten ja maakunnallisten toimijoiden kanssa. (Bengs 2000)

^{III} Sulkusen (2001) mukaan, arviointi voidaan ymmärtää sosiologisena interventiona, jonka tarkoituksena ei ole 'kehittää' toimintaa tai pyrkiä ohjaamaan tai valvomaan sitä mitä toimijat tekevät. Tutkija/arvioitsija keskittyy omaan asiantuntijarooliinsa pysyen kriittisellä etäisyydellä muista toimijoista. Hankkeiden olemassaoloa, tavoitteita, muotoa ja sisältöä ei tarkastella vain ongelmien teknisinä ratkaisuin, vaan useiden keskenään risteytyvien tutkimusten ymmärrettävissä olevana, mutta osallistujille itselleen epäselvänä hahmona.

^{IV} Engeström puolestaan katsoo, että kysymykset kehityksen haluttavasta suunnasta, siitä mikä laajentaa tai supistaa ihmisen mahdollisuuksien kenttää, ratkaistaan paikallisesti toimijoiden keskuudessa. Kehityksen sisällöstä

käydään kamppailua ja argumentointia. Tutkija ei ole kehityksen erillinen ulkopuolinen tarkkailija, vaan toimija, joka osallistuu kamppailuun omilla välineillään ja kannanotoillaan. (Engeström, 2004)

^v Tuotantosuunnalla tarkoitetaan maatilán päätuotantosuuntaa eli taloudellisesti merkittävintä maatalouden tuotantosuuntaa, joka määräytyy vuoden aikana, normaalioloissa saatujen bruttotulojen perusteella. Tieto saadaan tukia hakeneilta tiloilta maatalouden tukihakemuslomakkeilta ja tallennetaan IACS-järjestelmään vuosittain. Tuotantosuunta on viljelijän itsensä määrittelemä. Tukea hakemattomilta tiloilta tieto lasketaan laskennallisten katteiden avulla, eli tieto ei perustu viljelijän omaan näkemykseen. Laskennalliset tuotantosuunnat (eli EU:n tuotantosuunnat = typologiat) poikkeavat viljelijän itsensä määrittelemistä tuotantosuunnista jonkin verran. (Maa- ja metsätalousministeriö/matilda, 2005)

^{vi} **Tankit täyteen - taidolla tulevaisuuteen koulutuskokonaisuudet**

1. MAATILAN LIIKETALOUS 4 pv

Maatilan johtaminen - johtamisen eväät 2 pv

Maatilan taloushallinto - eurot tuottamaan 2 pv

Koulutuskokonaisuuden hinta 50[€].

2. UUSIUTUVA MAATILA 4 pv

Uusiutuva maatila - parempaan huomiseen 2 pv

Maatilojen yhteistyö ja hyöty - kumppanuudesta voimaa 2 pv

Koulutuskokonaisuuden hinta 50[€].

3. NAVETAN RAKENTAJA ja REMONTOIJA 4 pv

Navetan rakentaja - suunnittelu, aikataulutus, hankinnat, sopimukset 2 pv

Navetteknologia ja vaihtoehdot - helpotusta työhön 2 pv

Koulutuskokonaisuuden hinta 50[€].

4. SUKUPOLVENVAIHDOS 4 pv

Yrittäjä vaihtuu: rahoitus, verotus, luopujan eläke 2 pv

Uusiutuva maatila - parempaan huomiseen 2 pv

Koulutuskokonaisuuden hinta 50[€].

5. VAPAAVALINTAINEN KOKONAISUUS 4 pv

sisältää vapaasti valiten 2 kpl 2 pv:n koulutuksia. Koulutuskokonaisuuden hinta 50[€].

HANKKEESEEN LIITTYVÄ SAA LISÄKSI TILAKOHTAISTA NEUVONTAA:

Sukupolvenvaihdos: 2 pv

Navetanrakentaja: 2 pv

Maatilan liiketalous: 1 pv ja pienryhmätoimintaa

Uusiutuva maatila: 1 pv ja pienryhmätoimintaa

KOULUTUSPAIKKAKUNNAT

Kitee, Joensuu, Nurmes

OPINTOMATKAT

Hankkeeseen liittynyt voi osallistua hankkeen osittain tukemille opintomatkoille koti- ja ulkomailla. Vuonna 2003 tehtiin opintomatka Saksaan Agritechnica -näyttelyyn. Vuoden 2004 ulkomaan opintomatka tehtiin Kanadaan huhtikuussa, lisäksi järjestetään useita kotimaan opintomatkoja, esim. Karjatilanäyttelyyn Tampereelle 30.9.-2.10.04. Vuoden 2005 ulkomaan opintomatka suuntautuu Tanskaan ja tilakäyntikohteiden lisäksi Agromek-näyttelyyn 17.-22.1.2005.

TILAKOHTAISEN NEUVONNAN LISÄPÄIVÄ (1pv)

muuhun kuin liittymisteemaan 50 ₶

LISÄKOULUTUSPÄIVÄT

Hankkeeseen liittynyt voi osallistua kahden päivän koulutuskokonaisuuksiin hintaan 50 ₶.

OPINTORAHA

^{VII} Valitussa yhdistelmämallissa viljelijän tukioikeus muodostetaan alueellisesta tasatukiosasta ja asteittain alenevasta tilakohtaisesti määräytyvästä mahdollisesta lisäosasta. Lisäosat poistuvat vuodesta 2016 alkaen.

<http://www.mmm.fi/>

^{VIII} Engeström mukaan *uudet työn kehitysmuodot rakentuvat tuottajien ja asiakkaiden jatkuvalla vuoropuhelulle ja vuorovaikutukselle*. Asiakkaiden tai käyttäjien saaminen mukaan kehittelyyn on haaste, joka vaatii myös uudenlaisia totuttuja kehittämismenetelmiä kyseenalistic tapoja.

^{IX} **Täydentävät ehdot** tarkoittavat sitä, että täysimääräisten suorien tukien saaminen edellyttää tiettyjen ympäristön, eläinten terveyteen ja hyvinvointiin, rehuihin, elintarvikkeisiin sekä torjunta-aineisiin liittyvien vaatimusten sekä hyvän maatalouden ja ympäristön vaatimusten noudattamista. **Tilaneuvontajärjestelmä** antaa tuottajille ohjeita ja tietoa siitä, miten täydentäviä ehtoja olisi noudatettava. Jäsenvaltioiden on perustettava tilaneuvontajärjestelmä 1.1.2007 mennessä. Ensivaiheessa viljelijät voivat osallistua tilaneuvontajärjestelmään vapaaehtoisesti. (Maa- ja metsätalousministeriö 29.3. 2005, <http://www.mmm.fi/cap/>)